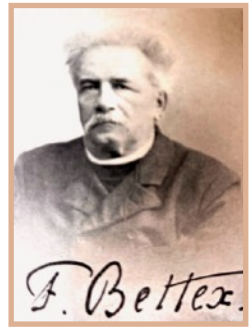

EEN KWESTIE VAN SMAAK

DOOR F. BETTEX - TWEEDE DRUK

UIT HET HOOGDUITS VERTAALD DOOR B. W.

Kampen - J.H. Kok - 1906

1.

Hoe smaakt u dat? Een alledaagse vraag!

En toch; hoe diepzinnig is juist dat alledaagse!

Want in deze eenvoudige vraag wordt de erkenning uitgesproken van de Goddelijke individualiteit van de mens. "J'aime les tableaux, les statues", zegt de Fransman. "I like this colour, I don't care for that one", de Engelsman. "Mi piace questo vino, non mi piace quello", de Italiaan; en, ook zonder motieven te noemen, veronderstellen ze allen hun recht, dit of dat graag te mogen of niet. En dit welgevallen, deze sympathie of deze afkeer zijn niet iets aangeleerds, noch iets, dat we van een ander erven. Deze wereld, deze dingen om mij heen, ze kunnen mij smaken of mij niet smaken, in een aangename of onaangename verhouding tot mijn ik, tot mijn ziel staan; ze kunnen ook neutraal en gesloten blijven, niets van mij vragen, op grond waarvan ik ze beschuldigen kan smakeloos te zijn, omdat ze mijn ik niet bevredigen.

Ontzagwekkend groot is het gebied van de smaak, deze individueelste uiting der individualiteit. Goed bezien beheerst de smaak de ganse natuurlijke wereld. Of is het niet een kwestie van smaak, wanneer de ene plant een zonnig, de andere een schaduwrijk plekje opzoekt; wanneer de één een vette, zware, de ander een losse, zandige bodem verlangt, en dan uit die grond die sappen uitkiest en opzuigt, die ze het liefste heeft - Is het niet een kwestie van smaak, wanneer in de waterdruppel de onzichtbare infusoriën (*in het water levende eencellige dieren die van bacteriën leven*) uit vele gelijksoortige diertjes hun lievelingskost uitzoeken? En uiteindelijk, is het ook niet een kwestie van smaak, wanneer chemische atomen, die kleinste, sterkste en geheimzinnigste aller individuen, zich met ontembare graagte op sommige atomen werpen, en anderen onverschillig voorbijgaan? Het behoort tot de grootste mysteries ter wereld, dat een atoom zuurstof zich graag met een atoom ijzer, maar niet met een atoom goud wil verbinden.

Er is een objectieve wereld van vormen; kleuren en verschijnselen, die van mijn smaak onafhankelijk is; en niemand zal mij vragen, of ik de zon ook warm vind, de boom groen en het lood zwaar? Zodra ik echter van de dingen iets hebben wil, leven en voedsel, dan is de uiterlijke verschijning niet meer voldoende, maar dan moet ik op hen een aanval doen, tot hun binnenste kern doordringen en vragen naar hun hun "roeach" (het Hebreeuwse woord voor adem, geest, waarvan ons woord "reuk" afstamt). En al

naarmate een ding met mijn "roeach" harmonieert, zal ik het in mij opnemen, het zal mij smaken en ik ontvang levenskracht en energie uit groente en vrucht, wildbraad en vis, koren, olie en wijn. Ofwel, mijn ganse ziel walgt van een spijs, en als vanzelf stoot de hand haar van mij af.

En toch, hoe merkwaardig! mijn beste vriend lacht mij uit, rukt een schotel naar zich toe en roept: *ik* lust het graag! *mij* smaakt het best! En dan zal niemand van ons over dat punt gaan twisten, of pogen te bewijzen, dat de ander ongelijk heeft; want, dit voelen we allen spontaan, dat de smaak een onaantastbaar kroonrecht is der individualiteit, en als deze zegt: ik houd daar nu eenmaal niet van! dan is er geen hoger beroep. "De gustibus non est disputandum" ("*over smaken valt niet te twisten*"), sprak reeds de oude Romein, en een Hollander snijdt een discussie uiteindelijk af met de opmerking: ja, ziet u, dat is een kwestie van smaak.

Het feit, dat de smaak een algemeen erkende autoriteit bezit - wie wil de naam hebben dat hij geen smaak heeft? en hoe gewichtig klinkt overal het woord smaakvol, - bewijst, dat aan dit begrip een waarheid ten grondslag ligt; want woorden ontleen hun kracht alleen aan de waarheid. Leugen vervliegt, waarheid bezinkt. En inderdaad heeft van oudsher deze onvernietigbare kracht der ziel een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis der wereld. Uit de bijzondere smaak van een volk ontspringt zijn architectuur, zijn muziek, zijn poëzie, zijn kunst; en zelfs de religie staat bij de heidense volken met de smaak in 't nauwste verband.

Zo vloeit ongetwijfeld de smaak uit het innigste wezen van de arme, sensitieve, door al het haar omringende geroerde, ziel voort, die als een magneetnaald in ons lichaam trilt en rusteloos zoekt naar de eeuwige pool.

Gelijk een grote harmonie de wereld van stof en geest, schijn en wezen, openbaring en werkelijkheid doortintelt, zo moet er ook zijn een smaak der ideeën. Omdat de mens naar lichaam, ziel en geest tot wonderbare drieheid is geschapen, (De vertaler laat deze trichotomistische leer (*driedeling*) vanzelf voor rekening van de schrijver.) moet ook zijn smaak een drievoudige zijn: lichamenlijk, ziellijk, en geestelijk. En, omdat hij, ondanks die drievoudigheid toch ook weer één wezen is, moet ook die drievoudige smaak in de diepste grond harmoniëren en uit éénzelfde wortel ontspringen. Het zijn slechts drie takken aan de ene stam van de ik-heid des mensen.

Omdat dus mijn smaak zo rechtstreeks met mijn ik-heid in verband staat, is het ook klaar als de dag, dat ik over mijn smaak evenmin heerschappij kan voeren, als over de innigste roerselen en vermogens mijner ziel. Eens sprak God de formule uit ook voor mijn ziel, en op dat Goddelijke woord, wier vervulling die ziel is, staat voor eeuwig vast, *wat* zij beminnen en *hoe* zij beminnen zal. De menselijke ziel leeft niet uit zichzelf en door zichzelf, want ook van haar geldt het "in Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij." Wij leven slechts door een gestadig invloeden van Goddelijke krachten in ons; en van die toevloeiende krachten neemt de ziel slechts op, wat aan haar meest innerlijke liefde beantwoordt. "De mens", zegt Swedenborg zo diepzinnig als schoon, "is synoniem met zijn liefde, en hij blijft die liefde tot in eeuwigheid." Dus ook hierin een beeld der Godheid,

want "God is liefde". Wat de mens dus niet past in die vloed van Goddelijke krachten, dat kan hij niet in zich opnemen, dat bestaat voor hem niet. Er zijn voorbeelden van beroemde mannen, (van vrouwen is mij geen voorbeeld bekend), voor wie de aangrijpendste en roerendste muziek niets liefelijker of schoner klonk, dan het gehamer op blik in een smidswinkel.

Zo is de smaak dus een honger, die het smakelijke begeert te eten, en het smakeloze terugwijst; een honger die in de mens altijd door roept om lichamelijk en geestelijk voedsel. - Hoe merkwaardig is toch die behoefte aan eten. - Ik voel me normaal, krachtig gezond; mijn organisme functioneert regelmatig in al zijn delen; ik heb ook de wil om te leven in mij; en toch, ontvang ik op bepaalde tijden niet een zekere hoeveelheid voedingsstoffen, dan verwelkt en sterft mijn lichaam als een bloem, die geen water heeft. Wij hebben hier op aarde het leven niet in ons. Maar Christus zegt: "Gelijk de Vader het leven heeft in zichzelf, alzo heeft Hij ook de Zoon gegeven het leven te hebben in zichzelf;" (Johannes 5 : 26) en die Zoon belooft ons: "Ik leef en gij zult leven!" Eens zal de vrucht van de boom des levens en het water des levens voor ons zijn, niet een onontbeerlijk voedsel, maar een instrument tot een heerlijke levensontplooiing. Hier beneden moet de levenskracht onophoudelijk van buiten en van boven af toevloeien. Dit leven is het dagelijkse, momentane brood Gods voor zijne schepping. Dit leven stelt mij in staat, dagelijks, ieder ogenblik te eten en te drinken uit de onuitputtelijke bron van het Goddelijke zijn, en er juist datgene uit te nemen, dat mij het leven brengt; het andere, dat mijn naaste het leven geeft, laat ik staan. En dus is datgene, wat ik uit Gods schepping in mij opneem, kenteken en maatstaf voor hetgeen ik ben en eeuwig zal zijn. Aan mijn liefde alleen ben ik herkenbaar. En wil deze liefde mijn ik-heid maakt, moet ik niet eerder rusten vóór ik weet wat ik liefheb en wat ik niet liefheb; ik moet mijn smaak naspeuren op alle gebied, en in die weg een getrouw beeld construeren van mijn persoonlijk bestaan.

Eerst zullen we dan eens van nabij onderzoeken de *lichamelijke* smaak, die ons eten en drinken beheerst. Het lichamelijke eten is basis en voorwaarde van het geestelijke. Er is een niet te miskennen harmonie tussen het lichamelijke en ziellijke leven. Er is dus ook een symboliek van de smaak en wel allereerst van eten en drinken.

De lichamelijke is noodzakelijke voorwaarde der ziellijke verschijning, en deze weer van de geestelijke. Op dezelfde wijze is ook de lichamelijke smaak voorwaarde en basis der beide anderen. Vóór alle dingen is nodig, dat ik besta. Om te kunnen bestaan moet ik eten. Eten! de meest geheimzinnige daad van het schepsel. De ganse schepping heeft honger, eet en drinkt.

Het kristal drinkt miljoenen atomen uit de moederloog, om zich daaruit naar eenvoudige, keurige wetten van hoeken, lijnen en vlakken, het lichaam op te bouwen, dat het van God is toegeschikt. En breekt ge er een hoekje af, dan gaat het niet eerder voort met groeien, vóór het eerst dat ontbrekende lichaamsdeel heeft aangevuld. Zout en zilver en water en lucht, 't heeft alles zijn bepaalde vorm en bepaalde lichamelijkeheid.

Ook de plant eet en drinkt met een onverzadigbare honger, en ze zuigt uit de bruine, weke grond de kernachtige sappen op, om daaruit de machtige stam te vormen, uit die stam de sterke takken, en in het voorjaar miljoenen bladeren en bloesems, en in de herfst het sappige ooft (*fruit*); ze drinkt en slurpt ook met weelderige teugen de dauw des hemels en de malse regen, die haar wonderbaar bezielt en verkwikt.

Ook de dierenwereld eet en drinkt onophoudelijk door. Rusteloos zwelgt het [infusorium](#) in de waterdruppel, de geweldige walvis in de afgronden der zee; en de leeuw in de woestijn en de vogelen des hemels roepen tot God, dat Hij hun voedsel geve te zijner tijd. En God hoort hen. "Het wacht alles op U, dat Gij hun spijsze geeft te zijner tijd; doet Gij uwe hand open, zo worden ze met goed verzadigd."

Ook de mens moet eten, en eens mocht hij in het paradijs, uit de heerlijke vruchten van het hoogopschietend geboomte, zijn voedsel smaken. Nu doolt hij rond op de van God vervloekte akker; hij ploegt en zaait en oogst, badend in zijn zweet, en met het aangezicht ter aarde gebukt, en hij vergeet om te danken; en in de wereldsteden opeengepakt, roept hij overluid, dat het wel en wee der mensheid afhangt van nijverheid en industrie en handel, van inkomende en beschermende rechten, van tabaks- en alcoholmonopolies, van gietijzer- en gasfabrieken, en hij gelooft het ook!

Ook in de werelden van het licht en in de werelden der duisternis eet en drinkt al het geschapene; de engelen en de leliën des hemels, die niet weven en spinnen; de duivelen, de raven der hel, die niet in de schuren verzamelen en toch voedt ze de hemelse Vader. En ons is het toegezegd, eenmaal aan 's Vaders eettafel aan te zitten, en met Abraham, Izaäk en Jacob onvergankelijke spijsze en drank te genieten. En boven aan die tafel zit Christus, de eerstgeborene aller creaturen, en Hij drinkt met ons van het nieuwe gewas van de eeuwigen wijnstok.

Het ganse heelal eet en drinkt. God alleen niet. En toch zegt de [Kabbala](#) zo schoon van Hem: "De spijsze van de hoogste Koning is de lof en de dank zijner schepselen. En dus moet niemand eten, vóór de hoogste Koning gegeten heeft."

Eens *moest* de mens eten van alle bomen des hofs. Met *allen* moest hij zich assimileren; en hij moest haar vruchten, als de essentie van hun individuele, Goddelijke krachten, tot zijn vlees en bloed maken, en door dit eten en genieten zijn Goddelijke lichamelijke naar alle zijden groter en machtiger ontplooiën. Want in het paradijs waren stof en geest innig nauw aan elkaar verbonden, dat de mens bij het materiële eten tegelijk geestelijk at; wat zich nu als een kleine, zwakke afschaduwing herhaalt, wanneer hij door spiritualiën (*drank met alcohol*) ook spiritueel wordt opgewekt. En nu, hoe droevig en armelijk is ons eten buiten het paradijs! Een mechanisch verwerken van dode, bijna sap- en energieloze stof, om het met moeite opgebouwde aardse huis van ons lichaam voor ineenzinken te bewaren!

"De mens is, wat hij eet", heeft een materialist eens gezegd. Beter, en cum grano salis (*met een korreltje zout*) ware te verstaan: De mens eet, wat hij is. Alle honger is een ontembaar verlangen naar datgene, waarmee de ik-heid zich openbaren wil. Jakob

[Böhme](#) zegt: elke geest voedt zich met zijne moeder, en begeert slechts van zijne moeder te eten. Het is een wisselwerking. Ieder mens, ieder volk eet datgene, wat met zijn smaak en individualiteit overeenkomt, en uit en door dit eten groeit tevens zijn ik-heid op. De Chinees eet rijst en opium omdat hij een Chinees is, en hij is een Chinees, omdat hij rijst en opium eet.

Weliswaar zijn er kortzichtige mensen, die toevallige omstandigheden, zoals het wonen aan een zeeoever of in een woestijn, en als gevolg daarvan het eten van vis of honig, voor de alleengeldende maatstaf houden; maar deze verwarren oorzaak en werking. De 6.000-jarige geschiedenis der volkeren leert ons, dat een volk, evenals een individu, daarheen trekt, waar het door zijn geest wordt heengedreven; de één naar het noorden, de andere naar het zuiden; die naar de zee en deze naar het gebergte. En volgens een natuurwet, die ook in dieren- en plantenwereld geldt, neemt de sterkste en hoogst ontwikkelde de beste woonplaats in bezit. Niet de natuur beheerst de mens, maar het Goddelijke in de mens beheerst de natuur. - Niet het lichaam vormt de ziel, maar de ziel vormt een lichaam dat haar past. - Niet het voorhanden zijnde voedsel alléén bepaalt het eten en de lievelingsspijze, maar de begeerte der ziel. Waarom grijpen de negers zo begerig naar de giftige, Hamburger voezel (*foezel = slechte jenever*); waarom eten de Chinezen met zulk een graagte de dure, honderden mijlen ver in de Sundazee levende, en voor ons absoluut smakeloze holothuriën (*zeekomkommers*); of, waarom drinkt de Rus en de Engelsman bij massa's de thee, die bij hem niet groeit! - Omdat de mens eet, wat hij is, en door zijn eten weer datgene wordt, wat hij is.

Dat [Achilles](#) door de paardentemmer [Cheiron](#) met leeuwenmerg werd gevoed, om hen moedig te maken, stemt volkomen overeen met de beschouwingen van alle natuurvölkeren. Overal vindt ge bij de wilden het geloof, dat men door het eten van het hart van de gedode vijand, diens dapperheid zich toe-eigenen kan. In Siberië wordt het vlees van de, daar inheemse, langharige tijger op hoge prijs gesteld en als een moedverlenend middel duur betaald. De gemsenjager beweert, dat gemsenbloed, - in het bloed schuilt de ziel - een remedie is tegen aanval van duizeling. Menige moeder in het gebergte gelooft, dat kinderen, met geitenmelk gevoed, koppig en klimziek worden. En in de stad zullen vele moeders weten te vertellen, dat de min (*voedster, zoogster*) door haar melk karaktereigenschappen aan het kind meedeelt.

Deze beweringen kortweg als absurd te brandmerken, zou zeer oppervlakkig zijn.

Het is toch een onmiskenbaar principe der voeding, dat elke natuurstof op de haar eigen wijze ons bearbeidt; melk anders dan bier, de aardappel anders dan brood. Is het nu reeds in het plantenrijk zo, dat de ene plant ons bloed verhit, en de andere het bloed kalmeert, dat de ene plant op de hersens werkt en de andere op het hart of de zenuwen, dat aconitum ([Monnikskap](#)) bijvoorbeeld werkt op de pupil, dat opium waanzin kweekt, varenkruid het bloed reinigt, [kinabast](#) de koorts tempert, en wijn de zenuwen prikkelt; waarom zou dan niet het vlees van het wilde zwijn de ruwe en dierlijke driften in de mens kunnen prikkelen? Het zijn toch niet niet uitsluitend materiële, fysieke of chemische werkingen. In ieder voedsel is toch een principe, dat op bepaalde wijze inwerkt op stemming, temperament, gemoed, en, bij voortdurend gebruik, ook op het karakter. En

deze principes moeten toch weer samenhangen met het innerlijke wezen en karakter van plant of dier, ja, door dat innerlijke wezen geschapen zijn. Voor hem die nadenkt, heeft de dolle kers ([dolle kervel](#)) iets afschuwelijks, omdat zij gif zuigt uit dezelfde bodem, waaruit de braambes haar zoete sappen opdrinkt.

Zo vat ook Christus het eten van zijn vlees en het drinken van zijn bloed op, als het deelachtig worden van de daartoe behorende beginselen.

De spijs der mensen is een openbaring van hun smaak en dus ook van hun karakter. Wat eten de Chinezen, 400 miljoen in getal, bijna een derde der mensheid? Rijst en opium; en daarbij enige malse toespizzen: gemeste zijderupsen en regenwormen, de vinnen van een haai en slijmerige salangannesten (*zwaluwnesten*), twee jaar oude, bedorven eieren en meer dergelijke lekkernijen. - En wat is nu de Chinees voor een mens! Precies wat hij eet. - Rijst is een moerasplant, vet en dom, een slechte, waterige kopie van het edele graan; en, wat de invloed van moerassen aangaat, is het opmerkelijk, zowel in Tonking (*Noord-Vietnam*) als Afrika, dat de volkeren, die in moerassige laagvlakten wonen, altijd laf zijn; terwijl zij, die op granietbodem leven, kort en karaktervast zijn; die op krijtgrond, vrolijk en luchthartig; die op zandsteen, gemoedelijk en petieterig. Bovendien rookt de Chinees opium, een sluw, kwaadaardig gif, dromerig en leugenachtig: welnu, daar hebt ge hem! Zelfs [Confucius](#) gelooft maar half en half, en als in een opiumdroom, aan de onsterfelijkheid der ziel en een toekomstig leven. En, gelijk het bamboe, een hoofdgewas in China, en wiens jonge spruit door de Chinees gegeten wordt, zich voor elk windje buigt, zo is ook het leven van een Chinees een gestadig neigen voor het bamboes der beambten, voor de staf der mandarijnen, voor de zoon hemels!

Daarentegen is de Japannees, wiens voedsel het Europese meer nadert, veel opgewekter en rijker begaafd, zodat hij dan ook de Chinees verre overtreft. Ook Zuid-Azië, vooral Indië, levert een sprekend voorbeeld. De tropische zon kweekt hier meer edele, geestrijke gewassen: gember, pisang, spaanse peper, kaneel, muskaat, koffie. En daarom is de Indiër ook een hogere plantennatuur dan de Chinees. Weliswaar heeft hij een volslagen reisapathie, iets negatiefs, maar dan toch gekruid met een hoger ideaal en fantastische dromen ([Brahmanisme](#), Nirwana); de Indiër droomt de droom van de lotusplant welke zaad hij eet, en die, volgens de sage, vergetelheid belooft van alle lijden.

Bij zijn groenten, look, ajuin, lotus, at de Egyptenaar wel geen ossen- of hamelvlees (*schapenvlees*), want de stier Apis was heilig, maar dan toch veel vis en gevogelte. Bij hem vinden we dus, tengevolge daarvan, een vegetatief leven met bewegingslust getint. Daarom is hun religie ook meer individueel, niet Nirwana, maar voortbestaan der ik-heid, in mummie, godsgericht en [phoenix](#)-sage afgebeeld.

De Griek at spreek woordelijk weinig; weinig vlees, behalve bij de feestoffers; een weinig krachtige wijn met water gemengd; daarbij wat olijven, honig, plantaardig voedsel, en vis; dus een nuchtere, variërende, natuurlijke kost. Daaruit ontwikkelde zich een harmonisch leven, het primaat van de geest, schoonheidszin, lichamelijke elasticiteit en veerkracht.

De Romein at voornamelijk ossenvlees; evenals nu de Engelsman, was roest beaf hem de hoofdspijze. Bovendien geroosterd koren, brood en olie. Dus een gezonde, krachtige, hoewel niet ideale, kost. Daarom heeft de Romein ook een praktisch, verstandelijk, krachtig, nuchter en aan individualiteit gespeend wereldrijk gevestigd.

En wat eten wij Europeanen heden ten dage? Alles wat op aarde kruipt, vliegt, en in het water zwemt, en daarbij drinken we most, bier, wijn, cognac, jenever, absinth, mineraalwater, thee, koffie, cacao, opium, morfine. Daaruit ontwikkelt zich een schrikbarende alzijdigheid (*in allerlei richtingen*). Wij proberen alles, proeven alles, lezen en schrijven alles; wij weten alles, geloven alles en niets, en zijn tegelijk door dat alles afgestompt, geblaseerd (*zoveel luxe en welvaart dat je er niet meer van kunt genieten*), gedrukt; in ons worstelen stof en geest op leven en dood; nu eens zegeviert de één, straks de ander, en nooit, nooit paren ze zich in stille harmonie.

(Zie voor meer "eetgewoonten" de [BIJLAGE "ZONDERLINGE SMAKEN"](#))

2.

Ook op het individu heeft het voedsel een beslissende invloed. Zeg mij maar eens, wat ge graag eet, en ik zal u zeggen wie ge zijt. Wie velerlei, ja, alles eet zonder vooroordeel, of tenminste alles proeft en probeert, wat hem in eigen vaderland of daarbuiten wordt voorgezet, hij moge anders wezen wie hij wil, maar een philister (*bekrompen iemand*) is hij niet. Hij zal zich makkelijk weten te schikken in vreemde verhoudingen, en, wat meer zegt, naar vreemde mensen.

Wie daarentegen bij iedere buitenlandse, of anders hem onbekende spijs, direct maar, zonder zelfs eens te proeven, op wantrouwende, verachtelijken toon zegt: "Dat eet ik niet!" hij mag een voortreffelijk burger eerzaam huisvader zijn, maar geestelijk plastisch, rijk en buigzaam is hij niet, en nog minder geniaal. Wie zonder meer van alles eet, is ook een mens die geestelijk in de stof ingrijpt zonder onderscheidingsgave; hij zal ook op elke geestelijke spijs even gretig aanvallen, en een geestelijke vetheid en zwaarlijvigheid opdoen, waaraan een krachtig spieren- en zenuwstelsel ontbreekt. De boeken, die hij verslindt, zet hij in vlees om. Wie echter van alles eet, met mate, keur en onderscheiding, kan ook op het gebied der literatuur onderscheiden, er uit opnemen wat tot de bouw zijner ik-heid dienstig is, en het andere laten staan. Wie maar van weinig eet en slechts één lijfkostje heeft, en dat in grote hoeveelheden verslindt, heeft zijn hoofd ook slechts met enkele ideeën gemeubileerd en zet die altijd scherp en wichtig op de voorgrond. Zo bijvoorbeeld de onderofficier, de slager, de dagloner, de visser.

Wie van weinig en van dit weinige nog weinig eet; zich tevreden stelt met een sobere plantenkost, met melk, brood en meelspijzen, is ook geestelijk eenzijdig en eenzijdig geestelijk, een asceet, een anachoreet (*iemand die alleen en in afzondering leeft*), een fanaticus. Hij wantrouwt de stof en haat haar, omdat hij de geestelijke kracht mist haar te beheersen. En daarbij daarbij meent hij nog om die reden hoger te staan en volkomener te zijn dan een ander. Een asceet kan één groot idee hebben en groot voor zichzelf en voor God zijn, maar voor de mensheid presteert hij zelden iets groots. Hij begrijpt de mensheid niet, omdat hij niet met haar eet en drinkt. Rijk aan ideeën is alleen de man, die "weet wat goed is" en dus veelzijdig is in eten en drinken; alle grote mannen zijn niet slechts bijgelovig, maar ook fijnproevers; zelfs een stille, eenvoudige Moltke. Benjamin Franklin daarentegen is de type van de eerlijke, praktische, brave, vrolijke, maar nooit geniale waterdrinker; gelijk Kingsley schrijft: "wie alleen maar water drinkt, geeft ook in 't geestelijke alleen maar water." "Als ik geestrijk schrijven zal", zei mij eens een schrijver van naam, "dan moet men mij ook geestrijk koken." Wanneer daarentegen een kinderachtige en gierige domineesvrouw roemde, dat haar man nooit zo mooi preekte, dan wanneer ze hem louter aardappels voorzette, dan is ook hier de geestelijke samenhang gemakkelijk te doorzien.

Andere mensen laten zich in met de stof, eten met graagte alles en veel en drinken er nog meer bij. Maar hun geesteskracht is niet voldoende om het genotene te exploiteren tot geestelijke verwerkelijking hunner ik-heid. Ze overwinnen de stof niet, maar worden door de stof overwonnen.

Verder moet ook de kwaliteit van het eten in aanmerking genomen, of het dik is, stoffelijk, zwaar, krachtig, vet, gezouten, dun, zacht, smakeloos, geurig, pittig, vuil of kwalijk riekend. Zo is reeds, krachtens zijn voedsel, en het inademen der reuk, de slager een heel andere persoonlijkheid als de bakker. Bij elk volk is de nationale spijs, en de nationale smaak in overeenstemming met het nationale karakter: bij de Engelsman de roast beaf, plumpudding en thee; bij de Zwaab (*Duitsers*) bier en worst, zuurkool en spadel; bij de Fransman fijne sausen; bij de Amerikaan vluchtig geroosterde spijsen van allerlei soort, ijswater, mixturen en likeurtjes; bij de Spanjaard gepelde *olla podrida* (*stevige stoofpot*); bij de Arabier dadels en koffie; bij de Italiaan kleine vogels, vis, *frutti di mare* (*vruchten van de zee*) en fijne moeskruiden. Zo kan dus ook elk individu uit zijn lijfkost zijn smaak en geestelijken reuk bepalen.

Evenzo karakteristiek is het drinken; ja, nog meer, omdat het ziellijk en geesthoudend is; eten en drinken verhouden zich als spreken en zingen. En omdat er tegenwoordig zoveel Christenen komen met het gebod: eet geen vlees! drink geen wijn! vindt hier een enkel woord over dit [ascetische](#) streven zijn plaats. Elia werd in de woestijn door een engel gevoed met brood uit de hemel en water; Johannes de Doper leefde van wilde honig en sprinkhanen; maar Christus, de zoon des mensen, dronk wijn en at wat hem werd voorgezet. Brood, vis, honig, zette hij om tot openbaring van zijn geestelijke ik-heid, en deze vergankelijke spijs was hem een symbool van een betere en onvergankelijke. Ook sprak Hij: "Ik zal daarvan niet meer eten, noch drinken, tot ik het nieuw, waar en echt zal eten en drinken in het Koninkrijk mijns Vaders."

Er zijn eenzijdige richtingen door individualiteit en tijdelijke omstandigheden geboden; maar het verheffen van die eenzijdigheden tot norm en wet is van ouds een fout geweest en heeft steeds ook een geestelijke eenzijdigheid, verkwijning, en tegelijk een overschatten van het eigen ik tengevolge gehad. Wie zich voor een beter en verdergevoerd Christen houdt dan een ander, omdat hij geen vlees eet, geen wijn drinkt en niet rookt, kenschetst zich juist daardoor als een minder en bekrompener Christen. En wat de alcoholkwestie betreft, is het wel opmerkelijk, dat ze niet bestaat in die landen, waar de wijnstok groeit en uit zijn vrucht een gezonde, zuivere en krachtige wijn gewonnen wordt. De bewoners van Klein-Azië "drinken" niet, ook de Griek, de Spanjaard en zelfs de beruchte Neopolitanen bedrinken zich niet. Want de ware wijn "verheugt het hart des mensen", en prikkelt niet tot overdaad. Waar echter in koudere landen, door gedwongen cultuur, de mens zure wijnen kweekt, die hij door allerlei be- en mishandelingen prepareert, of bij geïmporteerde wijnen brandewijn mengt, of onnatuurlijken jenever uit aardappelen, koren en zelfs uit afval fabriceert, ontstaat de drankzucht. Niet de natuurlijke gaven Gods, maar de onnatuurlijkheid en slechte smaak der mensen zijn schuld aan misbruik. Drankzucht is een kweeksel van hypercivilisatie en een geschenk van haar aan de arme barbaren. De Oriëntalist, die in Gods vrije natuur leeft, door Gods zon verwarmd, en weinig door civilisatie is aangestoken, drinkt niet. Hoe verder men naar het Noorden en Westen komt, des te meer drankzucht, Socialisme,

Darwinisme, Feminisme, Spiritisme en wereldlijke en religieuze smakeloosheid en wansmaak.

Wat nu de nationale smaak van het drinken betreft, is het kentekenend, dat anisette en absinth in het *esprit*-lievende Frankrijk thuis is, terwijl in het gemoedelijke en gezellige Duitsland bier en pijp de voorkeur hebben. In Engeland is meer de sterke, met brandewijn aangezette rum, port, sherry en ale geliefd. Op damesgezelschappen wordt koffie geschonken; op theeavonden wordt heel wat minder gebabbeld. De door de warme Zuiderzon gekweekte Bordeaux is de melk voor de grijsaard. De fijne, zurige Rijnwijn past meer de geestige, kritische schrijver. De sterke denker houdt van krachtige wijnen en likeuren. Het hartstochtelijk temperament wil de zoete zuidelijke wijn. Die fonkelt van geest grijpt naar champagne. De Italiaan zuigt ijswater en sorbetto door een strohalm. De Spanjaard drinkt Xeres en Malaga. De Yankee slokt, staande in zijn *bar-room*, afschuwelijke, kunstmatige *mixtures* en *cocktails* haastig naar binnen en heeft van louter *business* geen tijd voor gemoedelijk geestelijk verwerken der stof. De karakterloze en wrede Mexicaan drinkt bij zijn laffe maïs-tortillas *Pulgul*, van de bittere agave. Rijstjenever en opium slurpt de Chinees; gore paardenmelk drinkt de Tartaar; traan de Eskimo; en de muffige [Toengoes](#) in zijn toendra, die slechts zes maanden door het spookachtige Noorderlicht wordt beschenen, drinkt, behalve traan, een bedwelmend afgietsel van giftige paddestoelen.

Omdat echter de mens uit twee polen bestaat, waartussen hij evenwicht zoekt, is ook de honger niet slechts de begeerte naar de eigene ik-heid, maar ook naar datgene, wat der ik-heid ontbreekt, en begeert de mens ook datgene te eten, wat hij niet heeft en niet is. Gelijk vriendschap en liefde op gemeenschappelijke principes en geestelijke verwantschap berusten; aan de andere zijde echter ook op wederzijds opwekkende en completerende tegenstellingen, zo dat wél twee wilde karakters, maar niet een gulle en een gierige natuur samenpassen, en daarentegen wél een energieke en een passieve, en ook een vrolijke en een diep ernstige natuur; zo is het ook met het eten. De mens eet wat hem sympathiek is; de krachtige mens wil krachtige kost, een opgewekt karakter drinkt prikkelende drank. Maar anderzijds zoekt hij in de voeding ook een completering, ook instinctief een bestrijding der ik-heid. Zo zal de man met de bruisende geest, de asceet, de fanaticus, in plantaardig voedsel, water en melk, een blusmiddel zoeken voor zijn vlammende ziel, om zijn scherpte, en zijn drang naar bittere bestrijding van al het niet-ik te temperen. Zo eet ook gans behaaglijk de sukkelmoedig aangelegde natuur gebraden vlees en drinkt er zijn wijntje bij en vindt dan daarin enigermate de energie, het vuur dat hij mist. Daarom is een asceet een veel gevaarlijker vijand dan een viveur (*fuiifnummer*; *boemelaar*); vegetariërs en temperenslers (*temperamentvol*) zijn gewoonlijk strenger, scherper van oordeel, ook meer consequent, principieel en eenzijdig dan hun tegenstanders.

Daar komt ten derde nog bij, als wet der ik-heid, dat zij datgene, wat ze eet en drinkt, evenzo in haar ik-heid omzet. De diplomaat wordt door zijn fijne maaltijd nog sluer en geestiger; de boerenknecht van most en aardappels nog meer dom-sterk. Bismarck

verwerkte zijn grote hoeveelheden eten en drinken in stout en krachtig denken; de zwendelaar verwerkt zijn spijs tot vuilaardig wroeten in geestelijken modder. De ene mens zet de wijn om in twist en doodslag; de andere in sentimentele huilerigheid; een derde in een hoge geestelijke vlucht. En toch was het misschien dezelfde wijn, die alle drie dronken.

En welk een overeenstemming er bestaat tussen het lichamelijk en geestelijk, eten, blijkt wel uit de woorden als: tot zich nemen, verslinden, verteren, enzovoorts, die zowel van het één als van het ander gelden. Op dezelfde wijze als iemand aan tafel gaat, schikt hij zich ook tot zijn boeken. De één verslindt haastig als een hutspot alles door elkaar; de ander zorgvuldig keurend, eerst dit en dan dat. De één wil veel en goed; de ander weinig, maar fijn; en de derde, humeurig en grimmig, zit te gipsen (*zeuren*) met een ontevreden gezicht. Een criticus en een scepticus moet ook voor zijn keukenmeid een onuitstaanbaar mens zijn; een doodgoede, lichtgelovige kerel slikt onbezonnen al wat los en vast is, zowel in 't lichamelijke als geestelijke. En wie in materieel eten en drinken geen smaak heeft, heeft het in het geestelijke ook niet. Maar toch is de sterke van geest in staat, wat in het materiële hem hindert, te overwinnen, en dus te eten om te leven.

Het vasten, dat door het Protestantisme zo weinig begrepen en beoefend wordt, en waarvan Christus toch het veelzeggende woord heeft gesproken: "Deze duivelen kunnen niet anders dan door bidden *en vasten* worden uitgedreven", is een emancipatie der ziel van de stoffelijke wetten der existentie. Wanneer Frans I beweert, dat men jachthonden en hofdichters op hun tijd moet laten hongerlijden, wordt hij door de wereldgeschiedenis gerechtvaardigd. En immers ook onze God stelt velen van hen, die bestemd zijn onze grote mannen te worden, tenminste in hun jeugd, in de gelegenheid de kunst van het vasten praktisch te beoefenen. Vasten is van ouds een gezonde gymnastiek voor de geest. Een diepe gedachte schuilt er in het veertigdaagse vasten van Mozes, Elia en Christus.

Wat ge eet en drinkt, dat zijt ge ook, en zó als ge 't eet en drinkt, zó zijt ge. Uw ik-heid spiegelt er zich in af, niet slechts tijdelijk, maar ook eeuwig. Zoals ge op aarde eet en drinkt, zult ge ook in de eeuwigheid eten, drinken en genieten. Wat gij hier op aarde uit uw stoffelijke spijzen hebt omgezet in geest en materie, dat zult ge daarboven ook uit de eeuwige factoren samenstellen.

Innig nauw is het verband tussen smaak en reuk. De smaak is meer stoffelijk, de reuk is een meer verfijnde, etherische genieting. Hunne verhouding is als van lichaam tot ziel. Van God wordt niet gezegd, dat Hij iets smaakt of proeft, maar wel, dat Hij met zijne heilige neusgaten waarneemt en toetst de goede of slechte *roeach* (geest) zijner schepselen; gelijk ik van een rechter eens hoorde, dat hij, bij het doorbladeren van de aktestukken van een woekerproces uitriep: "het ruikt hier naar onrecht!" De wetten van de reuk, ook in verhouding tot vorm en kleur, kennen wij niet. Iedere fabrikant van parfumerieën weet echter, dat een te sterke odeur, ook al is hij goed, toch onaangenaam werkt; dat de vermenging van twee odeurs een slechte reuk geeft, en dat twee kwalijk

riekende stoffen door vermenging soms een kostelijke parfum geven. Is onze aardse taal reeds te arm om de verschillende variaties van smaak weer te geven, nog veel meer geldt dit ten opzichte van de verschillende gewaarwordingen van de reuk. Met een paar uitdrukkingen maken we er ons af.

Zelfs wat de wisselwerkingen van smaak en reuk betreft, zijn wij niet in het reine. Over het algemeen corresponderen goede smaak en goede reuk met elkaar; maar toch ruikt de zo heerlijke Indische manga naar terpentijn, zodat men er terecht van zegt, dat men ze alleen maar *eten* moet. Beter nog dan de smaak is de geur van een appel, meloen en perzik. In het geheel geen geur geven de lekkere dadels, vijgen, kersen en druiven. Ook de bittere kinine en aloë ruikt niet. Bittere sappen geven een zoeten reuk, zoals de sinaasappel, sering en anjelier. Rozen en viooltjes hebben een sterke geur en geen smaak. Afschuwelijk is de lucht bij het koken van sommige koolsoorten, en de Fransman spreekt terecht van de stank van dit "Hollandsch kruid"; en toch geuren de bloesems ervan lieflijk.

Welke kleuren corresponderen met de zure, zoete, bittere, scherpe, walgelijke smaak? En hoeveel soorten van smaak en geur zijn er? In de beroemde Franse gobelin-fabriek telt men 7.500 tinten in de wolstalen, terwijl er inderdaad mensen zijn, die het verschil tussen twee vlak op elkaar volgende kleuren kunnen zien. Wat echter de variaties van de smaak betreft, hebben we maar een paar dozijn kenschetsende woorden. Van de 200.000 planten heeft elk een bepaalde smaak. Zelfs blad, bloesem, wortel, vrucht en extract verschillen weer bij elke plant. Dat er minstens even zovele soorten van reuk zijn bewijst de hond, die in de straten van een wereldstad onder duizenden sporen, dat van zijn meester vindt en naloopt. Onder de mensen alleen zijn dus reeds 1.500 miljoen soorten van reuk. Voeg daarbij alle dieren. - Wat een ontzaglijk veld van onderzoek! - indien althans die alledaagse eigenschappen der dingen niet zó diep schuilen, dat ze zich onttrekken aan alle navorsing van de menselijke geest.

De tweede soort van smaak is die der intelligentie, het welbehagen der ziel in vorm en kleur, en in de toevallige, elegante, lieflijke verschijningen der stoffelijke wereld. Beantwoordt de reeds verhandelde materiële smaak, die bij het kind, dat tot hoofdtaak alleen de opbouw van zijn lichamelijke heeft, zo sterk ontwikkeld is, weer aan de stoffelijke schepping, waarvan God zei: ze is goed, en dus aan de smaak van het *goede*, dan is de smaak der intelligentie meer de honger van de ziel naar het *schone*; men vindt hem meer bij mensen in mannelijke leeftijd, in de volheid van kracht, in de drang, de omringende wereld, die hij eerst geproefd heeft, ook te vormen naar zijn individualiteit, naar zijn begrip van wat schoon is.

Deze smaak is, nog veel meer dan de zogeheten ijzeren noodzakelijkheid, oorzaak en bron van kunst, nijverheid en industrie; want met een paar ruwe werktuigen, met ploeg en houweel, bijl en zaag, zou het hoogst nodige al te bewerken zijn; maar de geestelijke luxe van vorm en kleur is voor de mens even strenge behoefte als dagelijks brood. Maakt de paalbewoner een vat, of de bewoner der Fiji-eilanden zijn roeispaan of knots, dan kan hij niet nalaten ze te vormen en te versieren naar zijn kunstgevoel. Hoeveel mensen, onder

welke nog niet de slechtste, perken zich liever in, wat de kwaliteit van eten en drinken betreft, om iets meer te kunnen genieten op het gebied van het smaakvolle en behaaglijke. Van oudsher denkt de tobrende mensheid als die oude invalide, aan wie men zijn voorliefde voor tabak en versnaperingen verweet: "wanneer men gebrek lijdt aan het noodzakelijkste, mag men toch wel een beetje luxe hebben."

Deze smaak in uiterlijke vormen, dit genot in vorm en kleur, is niet minder karakteristiek voor de openbaring van het volksleven, dan de materiële smaak in eten en drinken. Die smaak toch is de drang en drijfkracht, de bron zijner architectuur, zijner schilderkunst, van zijne versiering van huis en nationale klederdracht; en het is inderdaad interessant, om waar te nemen, hoe uit de totaliteit van zovele individuen, met elk een individuele smaak, toch, vooreerst in de taal, maar dan ook in de ganse habitus (*gesteldheid*) van het volk, een geprononceerd (*duidelijk/opvallend*) eigenaardig volkskarakter gevormd wordt.

Wie totaliter opgaat in de smaak van zijn volk, ook van top tot teen een burger, een patriot; en wie niet in die volkssmaak opgaan, vertonen meestal smakeloze imitaties van het vreemde; [plebejers](#) zijn het, met een Grieks of Chinees of Egyptisch tintje.

Wat is nu eigenlijk smaakvol? Weliswaar beweert ook hier een vandalistisch modernisme, dat evenmin als een eeuwig recht, ook het schone persé niet bestaat, maar, dat het schone is het fluctuerende, telkens wisselende oordeel der volkeren en der individuen; en als bewijs voert het dan enige op zichzelf staande abnormaliteiten ten tonele, wier symbolische of historische achtergrond het niet eens kent. Wanneer er in Afrika zwarte despootjes gevonden worden, die alleen verliefd (?) kunnen worden op vrouwen van twee centenaar zwaarte en wanstaltige dikte, dan heeft die liefde niets te maken met hun esthetica, of met de schoonheidszin van dat volk. Het is zo'n vorst alleen te doen, om met zijn rijkdom te pronken of zijn majesteit luister bij te zetten en het aan het volk te tonen, dat, terwijl veel armen en vooral vele slaven als raffen (*geraamtes*) rondlopen, hij in staat is zijn talrijke vrouwenschaar tot het uiterste te voeden. Hier komt goede of slechte smaak evenmin te pas als bij onze frak (*jas van kostuum*) of cilinderhoed. Maar hij, die wijd is van blik en krachtig van geest, laat zich door een redenering als boven niet misleiden. Waar hij ook heen ziet, hij vindt overal dezelfde schoonheidszin, hetzelfde genot in de zuivere, scherpe, kloeke, betekenisvolle vormen; in de frisse, levende, krachtige en natuurlijke kleuren. Reeds de genoemde pot van de paalbewoner en roeriem en knots van de Fijiër vertonen dikwijls fijne, prachtige vormen; want smaakrijk als de natuur en het kind, zijn ook de volken, die leven in en met de natuur. Smakeloos wordt pas de geciviliseerde en hyper-geciviliseerde, zodat men de meeste smakeloosheid vindt in onze wereldsteden.

Schoon is [de kaffer](#), die in een schapenvacht zo muurvast op zijn buffel zit met zijn scherpe, dreigende speer. Schoon is de Melanesiër in zijn elegante kano op de blauwe golven. Schoon was de koperkleurige, getatoeëerde Indiaan, zwijgend ernstig op en neer gaand voor zijn bontbeschilderde wigwam. Smaakvol zijn de sieraden der Etrusken en Scandinaviërs; is de architectuur der Perzen en der Indiërs; het lakwerk der Japannezen en, wie in het Brits museum en in de verzamelingen van het Louvre de kunst, de wapens

en de boten en vliegende prauwen der verschillende volken bewondert, staat versteld van de algemene en alom op dezelfde wetten berustende schoonheidszin van de mens, van die gevallen elohim, dat beeld van Jehovah. De werktuigen en het huisraad der wilde volksstammen, en ook hun klederdracht, zijn overal vol smaak en gratie en worden eerst om begrijpelijke redenen wanstaltig, wanneer de Europese cultuur hen omstrengelt.

Wat is nu de basis, de grondtrek van het esthetische? Dat is het natuurlijke, doelmatige, wettelijke en harmoniërende; met één woord *het ware*. Esthetisch of smaakvol is dat wat op zijn plaats is, zijn taak vervult; wat met eenvoudige factoren doet, wat het moet doen, wat het zegt, wat het is. In woord en daad, in het gemaakte en geschapene is het passende, het juiste, doeltreffende, alleen *het goede*. Esthetisch is de harmonie tussen oorzaak en gevolg, arbeid en vrucht, kracht en welslagen, en tussen alles wat God schiep en waaraan Hij lust had, toen Hij zei: Het is zeer goed!

Smakeloos is de leugen en het blanketsel (*poeder om wit te maken*), het ondoelmatige en dus domme; datgeen wat er buiten stapt, het gezochte en overladene; de arbeid besteedt aan onnutte en dwaze dingen; al het holle en lege. Onesthetisch is alles wat niet een wortel en oorzaak, wat niet een centrum heeft, wat niet organisch is opgebouwd naar de grote drieheid; welks delen niet op elkaar passen; wat geen gezicht heeft, geen eenheid, geen karakter, wat geen bepaalde betekenis heeft en niet heendoelt op iets beters, iets hogers, wat niet een symbool is en geen idee in zich bevat. Smakeloos is alle moeite en arbeid, kunst en techniek, ten koste gelegd aan het onbeduidende, nietszeggende; in de kunst bijvoorbeeld aan onware motieven of dwaze voorstellingen, waternimfen of centauren. Smakeloos is het versieren van een laarzentrekker, het schilderen van een madonna op een etensbord, het afbeelden van een Lohengrin op een sigarenpijpje, het inleggen en graveren van een sabelkling,- deze moet blank en scherp zijn en dringen door merg en been, en dragen de spreuk in de handgreep: "La mort sans phrase"; en voorts alles wat twee doeleinden wil hebben, wat twee heren wil dienen, wat een ander gezicht opzet als het eigen, en dus liegt. Smakeloos zijn de Italiaanse salade, de potpourri's, de naakte Venus in de sneeuw, de kunstbloemen en porseleinen herten op een grasveld, menige dameshoed en herendas, en nog veel meer onder de zon!

Smakeloos is een kostbare lijst en daarin een waardeloos schilderij, een geïmiteerde briljant in een dure ring; want inwendige concentratie is een geestelijke en natuurlijke wet. Smakeloos is het angstig zich afsluiten van het schoonste dat de aarde biedt, het zonnelicht, door jaloezieën en dubbele gordijnen, en een totale verdonkering, wanneer een mooie pluche-sofa of ander geliefkoosd meubelstuk voor verschieten moet worden bewaard. Want het uiterlijke licht beantwoordt aan het innerlijke. Meubels zijn er voor de mens en hoeden voor het hoofd, en niet omgekeerd de mens, opdat hij mooie meubels zou hebben of het hoofd, opdat het sierlijke hoeden zou dragen. Smakeloos en geesteloos is het, middel en doel te verwarren. Smakeloos is het, wanneer men met Kerstmis nog aardbeien wil eten en in april reeds kersen; want God laat alles groeien op Zijn tijd. Smakeloos is alle fabriceren van voedingsstoffen, zoals alcohol, margarine; azijn, uit het anorganische. Nooit kunnen deze surrogaten voor het menselijk organisme de organische verbindingen vervangen.

Smakeloos, d.w.z. onsmakelijk, is de vrouwenbeweging, (afgezien van enkele prijzenswaardige aspiraties (*eerzuchtig streven*), in zoverre ze van de vrouw een halve man wil maken en de lieflijke schoonheid der echte vrouw daardoor zó influenceert, dat ze de prachtige tegenstelling der beide geslachten en hun daarop berustende wederzijdse aantrekking, verzwakt. Smakeloos zijn die dubbelslachtige figuren en bebrilde Titushoofden, en de witte vesten, dassen en staande boorden, waarmee de moderne vrouwen met echt vrouwelijke onlogica die juist door haar zo verachte mannen kopieëren. Waren ze werkelijk overtuigd van de meerderheid der vrouw, dan moesten ze er op uit zijn door echt typische vrouwelijke dracht alles te vermijden, wat aan de brutale heren der schepping herinneren kon! En evenzo smakeloos is haar ganse geestelijke inventaris en dat quasi mannelijke geredeneer over politiek, sociologische en humanistische vorming, waarmee zij, totaal miskennende de deugden, die van oudsher de vrouw hebben gesierd, op de vrouwencongressen pralen. Ook niet bijzonder smaakvol is het, wanneer jonge dames met pathos (*getoonde passie/emotie*) hoog opgeven van de onzedelijkheid der mannen, wanneer oude jongejuffrouwen filosoferen over huwelijk en de aankleve van dien, en grote dames briljanten om de hals en lange witte handschoenen aan de armen, spreken over de armenzorg en de ellende onzer wereldsteden. Van zulke geëmancipeerde vrouwen laat een Else Frapan in haar "Liebesmühen" een zekere Prof. Hausdörffer zeggen: "Ze hebben geen geur en geen smaak, het zijn keukengroenten, (ja, waren ze als groenten nog maar bruikbaar!) maar geen bloemen. Het zijn jongens met een rok aan! Zij kennen alles wat wij kennen; ze weten alles wat wij weten; men kan ze niet overbluffen, niet verschrikken, niet eens doen blozen. Het contrastvermogen is in haar gebroken. En is het misschien waar, dat de nood des tijds veel verontschuldigt, smaakvol is het zeker niet, de mensheid zo te uniformeren".

Onze pedante 19-de eeuw is over het algemeen tamelijk smakeloos en wordt het hoe langer hoe meer. Hoe kan dat ook anders, daar ze voortgaat die scheppingsordinanties te miskennen en te verdoezelen, waaruit de zeden en de gebruiken der volkeren geboren zijn. We worden langs zo minder symbolici; en toch berust het innerlijke zielsleven op de erkenning van de kern in de schaal, het innerlijke in het uiterlijke, het eeuwige in en achter het tijdelijke, van geest en wet in de stoffelijke openbaring.

Zo zal onze tijd de volksdrachten afschaffen en ze vervangen door een kleur- en karakterloze kleedij. Hoe roerend schoon was het vroegere Gretchenkostuum (*Tirolerjurk*) en hoe landelijk bekoorlijk was de dracht van de Bernerin, met haar breedrandige strohoed, witte armsmouwen en donker lijfje; en ook die van de meisjes in Zwaben en in Betzingen! En ook, hoe schoon was de kleding der ridders en pages en lansknachten en hunne vaandrags met Spaanse hoed en wapperende veren in de Middeleeuwen! Welk een rijkdom van vorm en kleur kon men bewonderen bij de opvoering van de slag bij Murton, waar niet slechts elke stad - Zürich, Luzern, Zug, Bern, - maar ook elke gilde, - slaggers en wevers, - in verschillende dracht en bewapening oprukten ten kamp! En dat deze dracht hen niet weerhield helden te zijn, hebben ze toen en ook nog wel elders getoond.

Evenzo verdwijnt tegenwoordig de persoonlijke dracht van insignes en medailles, de uiterlijke tekenen, van wat de mens is en geworden is. Voor hem, die iets voelt voor de

symboliek der dingen, heeft het iets stuitends, te zien, hoe koningen en presidenten en kelners verschijnen in dezelfde frak, met witte das en hoge hoed, en hoe miljonairs zich als een komiek tooien met een schuitjeshoed en bonte strikdas. Deze toenemende nonchalance en indifferentie van uitwendige karakteristiek, die menigeen meent te moeten verdedigen, met de bewering, dat het niet op 't uiterlijke aankomt, en dat het slechts de onbeschaafde natuurvölker zijn, die zich toeleggen op mooie dracht en wapenpraal, - denk echter aan de tabernakel en aan de Grieken in hun bloeitijd! - is veeleer een teken van geestelijke inferioriteit en gebrek aan goede smaak. Van oudsher wilde de sterke en dappere het in zijn uiterlijke verschijning tonen wie hij was; en ook deze symboliek behoort, gelijk alle waarheid, tot de goede smaak. De onzelfstandige en zwakke toch heeft zich altijd het liefst in een kleurloze, algemene dracht gehuld en verborgen, om zo min mogelijk in het oog te vallen.

Vroeger droeg elke Tiroler zijn naam open en eerlijk, voor ieders oog geborduurd, op zijn gordel; de moderne beschaafde verschuilt zich, indien hij nog eens een moedig (!) woord durft te schrijven, achter anonimiteit of perspseudoniem! Weliswaar vond men vroeger meer eenvormig type van woonhuizen voor de verschillende standen, maar ieder, die een wapenspreuk droeg, geneerde zich niet door kernachtige, soms scherpe, en dikwijls vrome gezegden zijn denkwijze of godsvrucht openlijk op deur of gevel of lijstwerk kond te doen. Tegenwoordig hebben weinig mensen nog een lijfspreuk, of het moest een erbarmelijk motto zijn als: "Time is money!" "Pas op je portemonnee!" en dergelijke, die men zich toch nog schaamt, al wortelen ze diep in het hart, te laten beitelten op de façade.

Zo schuilt er ook in onze hedendaags zo geliefde stijlmeubilering der woonkamer, hoe schoon en bevallig ook vaak voor het oog, een psychologische onwaarheid, en in zoverre ook een smakeloosheid. De mens is een te alzijdig wezen, om in één enkele streng doorgevoerde stijl zielerust te kunnen vinden. Hij is noch Gothisch, noch Romaans, noch in de Renaïssancestijl geschapen, maar heeft de wortel en de grondgedachte van alle stijl in zich; een beetje neutraliteit in zijn huis zou hem vrijer maken. Of zou een eerlijk koopman of goedige rentenier of alledaags huisvader zich in zijn slaapkamer ooit voelen als Rococomarkies, of in zijn eetzaal een oud Duits Ridder worden, om dan een uur later in zijn salon te veranderen in een Renaissance-Italiaan? Zou hij consequent zijn, dan moest hij, om met zijn meubelen te harmoniëren en ook zelf "in stijl" te zijn, de kleding, de taal en de manieren veranderen. Zo leeft er meer dan een in zijn modern, met tinnen, torens en schietgaten toegerust kasteel, of in zijn Renaissancevilla met prachtige schouwburgdecoraties, die in geen de minste betrekking staan tot zijn vorming en geestvermogens, tot zijn houding en spraak, noch tot zijn familie en zijn beroep; ongeveer als een dwaalkreeft, die aan de zeeoever van al de vreemde schalen zich de schoonste heeft uitgezocht en daarin gekropen is.

Het Gothische is te religieus-mystisch voor onze tijd; het Oud-Duitse is ernstig en gespierd, en past juist daarom niet aan de negentiende eeuw; de stijl Louis XV en ook zelfs het echte Rococo heeft bij alle oppervlakkigheid en gemanierdheid toch licht en edele gratie en verlangt een niet geringe zekerheid en fijnheid in het optreden en zich

gedragen van hem, die er zich in beweegt. Wij zijn daarvoor in onze tijd van industrie en machines te plomp en vooral te nonchalant en te materialistisch.

De oud-modische inrichtingen van onze grootvaders, die zich langzamerhand om een kern van honderdjarige familiemeubels met allerlei herinneringen kristalliseerden, waren iets gegroeids, en dus iets natuurlijks, iets smaakvol; onze moderne ameublementen en bloc zijn gekunsteld en dus verkunsteld.

Al het uiterlijke werkt op het innerlijke terug, waarvan het een product is. Ook dit is, gelijk we dat bij het eten en drinken gezien hebben, een wet van de smaak. We kunnen ons niet over 't uiterlijke heenzetten, alsof de vorm onzer meubels, de aanleg van onze tuinen, de inrichting onzer kamers, de snit onzer kleren buiten ons lagen en wij naar willekeur zouden kunnen zijn, zoals wij dat wilden. Niet slechts het licht en de kleur en de toon oefenen wonderbaar invloed op onze ziel; niet slechts de tempel en de pracht, de schilderij en het standbeeld maken een indruk op ons, maar ook elk dier, elke plant, elke steen, elke wolk die voorbijtrekt, elk behangsel aan de muur, alles, wat de zinnen schijnbaar nóg zo vluchtig roert, fixeert de geest in ons voor de eeuwigheid. Ons leven bestaat uit de verwerking van deze bewuste en onbewuste indrukken tot de wasdom en tot de toe- of afname van de inwendige mens. Niets is daarbij onverschillig: wij zijn en blijven niet dezelfde op een berg of op een schip, in een hotel of in ons eigen thuis, in ons werkpak of in ons zondagskleed. In een salon met enge ramen, nog door zware gordijnen verdonkerd, met meubelen opgevuld, met in alle hoeken iets onnodigs en doelloos, - vazen, waar niets in is, *étagères*, beladen met nonsens, chinoiserieën (*kunstvoorwerp in Chinese stijl*) en "bibelots" (*snuisterij, klein kunstvoorwerp*), - zal de conservatie iets van klaarheid en ernst van geest moeten inboeten.

Ziehier een passage uit een roman onzer dagen: "Adelheid bracht de avond aan haar schrijftafel door. Slechts zelden gebruikte zij dit, met paarlemoer mozaïekachtig ingelegde meubel, hetwelk in de balkonkamer stond. Er werden ook heel wat voorbereidingen toe vereist vóór men er gebruik van kon maken. Eerst moest er lucht en licht in de kamer worden gelaten, voorts de schrijftafel bij het raam geplaatst, waarbij de kostbare sieraden, die er op stonden, de mooie schaapherders en schaapherderinnen en de witte poedel met een bloemenkorfje in de bek, gevaar liepen hals en benen te breken. Om plaats te vinden voor de schrijfportefeuille en de fraaie arm, moesten verscheidene kaboutermannetjes in de hoek staan, en eerst na al die toebereidselen, kon de pen haar taak volbrengen". Hoe rijk aan geest en inhoud dan die correspondentie geweest moet zijn, kan ieder zich gemakkelijk voorstellen. In het algemeen is elke elegante schrijftafel, die als een kostbaar sieraad angstig schoon wordt gehouden, een getuigenis van geestelijke armoede. Ze moet veeleer met talrijke inktvlakken, gelijk een krijgsknecht met littekens, gesierde, met enkele belangrijke, veel gebruikte boeken beladen, brede, gemakkelijk vlakke, en van solide, zwaar inktstel voorziene werkplaats des geestes zijn; hoe meer vierkante centimeter, des te meer kracht en ruimte van blik.

Waarom maakt de grote menigte zo'n jacht op de nietigste bijzonderheden in de dagelijkse omgeving van een groot man en is het haar van zo groot belang te weten, hoe Bismarck's leuningstoel en schrijftafel er uit zagen, of hij met een Kiel- of stalenpen schreef, welk bier hij dronk en uit welke bokaal? Omdat ze instinctmatig voelt, dat zijn geest ook afstraalt in de keuze en schikking dezer dingen! Dit kan natuurlijk niet gezegd worden van de onbeduidende "dozijnmensen", zoals de Italiaan hen noemt, die zich door hun kleermaker laten zeggen, wat "men" tegenwoordig draagt; door hun dokter, wat goed voor hen zou zijn en hun goed smaken kan, en door hun dominee, wat ze geloven moeten. - Maar God houdt niet van dit soort mensen. Hij houdt meer van mensen, die de moed hebben, zichzelf te zijn en "in hun eigen gemoed ten volle verzekerd zijn." (Romeinen 14 : 5) En toch, ook zij openbaren, zonder het te weten of te willen, de wetten van hun bestaan door het sap- en kracht- en karakterloze uitzien van hun omgeving zonder symbool of mystiek.

Dit hoort mede tot de door Christus gestelde "paradox des rijkdoms", dat de rijkdom arm maakt aan geestelijke kracht, aan het geestelijke zweet, dat de mens alleen waarlijk groot maken kan. Waartoe dat worstelen met de vormen en wetten van het zijn, wanneer ik geld genoeg heb? Dat kunnen immers die arme drommels wel voor mij doen, die dankbaar zijn, als ze werk hebben! Wil ik een villa hebben aan het Como-meer, dan zijn er toch genoeg architecten, die voor geld er mij een ontwerpen en bouwen; toch genoeg tuiniers, die voor geld mij een park aanleggen; genoeg meubelfabrikanten, die de villa modern meubileren, en kunsthandelaren, die voor mijn salon zóveel vierkante meter schilderijen in keurige lijsten leveren; een zonsondergang en een winterlandschap, gegarandeerde echte Münchener stukken. Van zulke geesteloze luxe, van zulke bestelde kunst bieden de paleizen der Amerikaanse miljonairs ons afschrikwekkende voorbeelden; want het is gemakkelijker miljoenen te verdienen, dan ze om te zetten in geestelijk kapitaal. Dan zit zo'n arme rijke in zijn villa en bezit ze toch in werkelijkheid niet, want hij heeft ze niet gemaakt; hij zit te midden van hem puur vreemde gedachten. Dat is een groot nadeel voor de ziel; want daarboven kan men niet voor geld anderen voor ons laten denken. Die eeuwigen tabernakel in het paradijs en op de nieuwe aarde, waarin gij zult mogen opnemen diegenen, die u eens hebben welgedaan met de onrechtvaardige Mammon; zal God u niet kant en klaar geven als een kostbaar speeltuig aan een kind; hij moet uit uzelf en uit uw smaak en uw kunnen uitgroeien. Ge moet hem uzelf door Goddelijke, maar eigene imaginatie uitdenken, scheppen en tooien; en eeuwig zal hij van uw geestelijke macht of geestelijke zwakheid, van uw kleinheid of grootheid getuigen.

Luxe heeft altijd iets materialistisch, duidt aan een zich verzinken in het stoffelijke, en is, - ieder voelt het, - onwaardig ener ziel, die als een adelaar de eeuwige zon in 't aangezicht vliegt. Luxe is een schoonheid van de derde rang, en loopt steeds gevaar te ontaarden in een bewonderen, een zoeken, een vooropstellen van datgene, wat niet in werkelijkheid schoon, maar alleen kostbaar is. Ware schoonheid heeft met klinkende rijkdom niets te maken. De boom en het viooltje aan de weg, de zonnestraal, die niets kost, de gouden avondwolk en de parelende zeegolf zijn schoner dan alle sieraden en meubelen tezamen. De wilde lelie schoner dan Salomo's kleed. En wanneer een paalbewoner of Etrusk een vaas of schotel maakt van keurige elegantie en onberispelijkheid van lijnen, dan wordt zulk een kunstwerk, nagemaakt in massief goud en met smaragd en robijn getooid, geen

sier schoner, maar verliest er veeleer bij. Overlading is altijd een bewijs van armoede van geest, 't zij in gesprek door de superlatieven, in de kleding door bandjes, strikjes en lintjes, in het salon door rococofiguren, statuetten (*kleine beeldjes*) en snuisterijen. Waar de geest ophoudt, begint de luxe; dat zien we in de geschiedenis der volkeren; waar de geest ophoudt, begint de luxe, dat zien we ook bij de enkeling. Luxe is stof zonder het daarbij horende geestes-kwantum. Lelies op het veld zijn geen luxe; het nieuwe Jeruzalem is geen luxe. Luxe is er in de hemel niet, maar wel een volheid van het schone.

Wij in Duitsland hebben behoefte aan esthetici, die, gelijk de Engelse [Ruskins](#), in plaats van geleerde theorieën en formules over de verschillende soorten van het schone op te stellen, het volk met warme woorden leren, het schone overal om ons heen te zien, te begrijpen en te genieten; die ons er op wijzen, hoe schoon een oude ruïne, een honderdjarige eik, een eenvoudige bloem is. De oude volken en ook de *chambre de la Réformation* in Genève wisten wel wat ze deden, toen ze in schoonheidswetten al te pronkerig versierde huizen, te opzichtige kleren, te overdadige feesten, ja zelfs houten of metalen kisten van meer dan 20 thaler (*zilveren munt*) waarde verboden. De geschiedenis bewijst ten allen tijde, dat zulk een stoute zelftucht niet slechts de spaarzaamheid en tevredenheid van een volk bevordert, maar ook de materiële en laagzinnelijke lusten breekt; waarom aan zulke wetten een zedelijke en religieuze waarde moet worden toegekend. Dat bij zulke wetten een solide welvarendheid zich ontwikkelde en armoede bijna totaal verdween, bewijst hoe dwaas de heden ten dage verdedigde stelling is: hoe meer luxe, des te meer bloeit de nijverheid en de industrie, des te rijker wordt het volk. Denk maar eens aan het Romeinse keizerrijk en Frankrijk onder Lodewijk XIV!

Met de valse luxe verwant, en minstens even verkeerd is de imitatie, de mismaking en vermaking der stof. Wij hebben het droevig ver gebracht in de fabricage van het onechte en onware. Bij Homerus en Fhrithjof was een gouden armband wezenlijk van goud en een zilveren beker van zilver. Tegenwoordig is alles verguld, verzilverd, verkoperd, vernikkeld, inwendig hol en leeg, alles is gefourneerd, gepolijst, beschilderd, geëmailleerd en geïmiteerd; metaal is hout, en hout is papier of leer; koraal is celluloid en parels zijn visschubben. Overal illusie, bedrog! Een treurige karakteristiek, die, uit de tijdgeest geboren, ook weer op hem dodend terugwerkt, en ons allen, onbewust, voortdurend meer onecht en onwaar maakt. Een gemeente, een staat van ware Christenen, moest, nadat eerst de gewichtigste ordeningen getroffen waren, ook hierin ingrijpen met een wet, die al het onechte, elke imitatie en bedekking van kern en inhoud, verbood en bestrafte. In het machtige zomerpaleis van de keizer van Japan, zo verhaalt P. Loti, bestaan de wanden van alle zalen en gangen uit blinkend, met pijnlijke zorgvuldigheid fris bewaard natuurhout, zonder ergens één penseelstreek, noch lak, noch vernis. Alleen hier en daar in een hoek een paar [chrysanthemums](#) of een opgezette vogel. Dat moet verfrissend, weldadig en waarlijk groots zijn.

Smakeloos is helaas ook veelal onze kunst en onze literatuur. Het gezondst is nog de architectuur; woonhuis en villa hebben over het algemeen karakter en smaak, zijn solide, vrij en dikwijls voldoende individueel. Ook in het bouwen van schouwburgen en stations,

kazernes en gevangenissen, scholen en ziekenhuizen presteren wij iets ordentelijks (*fatsoenlijks*). Wat daarentegen de kerken en tempels betreft, moeten we ons tevreden stellen met een kopie van de vroegere of latere gothiek, van de Romaanse stijl of de Italiaanse renaissance; want wij hebben in de 19-de eeuw geen eigen kerkstijl; waar zouden we die ook vandaan halen? Wij hebben immers het geloof verloren, dat eens de tempelhal te Carnack en de prachtige tempels van Indië en het Parthenon, de doms en kathedralen bouwde, het schoonste en hoogste, wat menselijke bouwkunst ooit vermocht. Want het geloof is de grootste kunstenaar van de wereld; het ongeloof heeft nog nooit iets smaak- vols tot stand gebracht, noch in marmer, noch op doek. En, omdat we ook het Koningschap verloren hebben, kunnen we ook geen paleizen meer bouwen; we moeten altijd maar [Versailles](#) en het [Trianon](#) kopiëren.

En het allerergste staat het geschapen met onze smaak op het gebied der hoogste kunst, namelijk van het Woord. En dit brengt ons vanzelf op het terrein van de *geestelijke* smaak.

Gelijk reeds gezegd is gaat de smaak van het kind allereerst uit naar het materieel goede en het lichamelijke; de smaak van de man meer naar het *schone* en datgene wat de *ziel* begeert; maar dan moet ook vanzelf de smaak van de gerijpte ouderdom, die het leven en zijn kunst reeds geproefd heeft, op *het ware* gericht zijn en op de *geestelijke dingen*. Dat intussen ook alle drie richtingen tegelijk in het leven zelfs bij één en dezelfde mens kunnen gevonden worden, laat de drieheid van lichaam, ziel en geest bij elk mens reeds van tevoren vermoeden.

Maar treurig is het tegenwoordig met die zin en smaak voor de waarheid gesteld. Onze zenuwzwakke tijd kan haar aanblik niet meer verdragen en verschuilt zich achter alle bomen des hofs, wanneer ze haar stem hoort. Wat is waarheid? vragen de meesten spottend, en velen zeggen honend met Nietzsche: "Ook de vrijdenkers zijn niet vrij, want zij geloven nog aan de waarheid!" Deze verflauwing in verwarring van van alle begrippen, dit verloren gaan van het klare idee, is tevens oorzaak van het nivelleren van alle hoogten en het opvullen van alle diepten, het wegcijferen van de contrasten des levens. Men begrijpt niet, dat verscheidenheid leven is; eenvormigheid, uniformiteit is de dood; want nimmer schiep God twee identieke wezens; en toch is bij die veelvormigheid de ware macht slechts in de wet gegrond. De grote wonderbaar schone wetten van individualiteit, van hiërarchie, van ontwikkeling van staat en kerk, van geslacht, familie, karakter, zijn de mensen onsympathiek, en een geestelijk nihilisme, een zielenanarchisme, waar ieder denkt, meent, gelooft, betwijfelt en bespot, wie en wat hij wil, noemt men verlichting, onbevooroordeeldheid, ruimte van blik.

Zo sukkelde Duitsland aan drie grote geestelijke wansmaken. Het volk lijdt aan socialisme, in het najagen van totaal onbereikbare, op miskennis van de eenvoudigste scheppingswetten opgebouwde, utopieën. De meer beschaafden, of zulken die zich daarvoor houden, lijden aan het eeuwige en onsterfelijke individualiteit loocherende, karakterloze en toeval predikende Darwinisme. En ten derde zijn vele Christenen en naamchristenen aangestoken door de moderne Theologie; die van God afgevallen, verdachtmakende, overal leugen vindende en zelf geen waarheid gevende wetenschap. (?) Dat alle drie uitgaan van de loochening van de eeuwige God en zijn openbaring in

Christus, is bekend. Minder is het bekend, dat het loochenen van de persoonlijke God, als het inbegrip van alle persoonlijkheid, met onverbiddelijke logica leidt tot het verliezen van eigen persoonlijkheid, van zichzelf. Vandaar de verlamdende, ziekelijke twijfel aan eigen ik-heid, die onze tijd kenmerkt; het hypnotisme en spiritisme, de suggestie en de media en de psychopathie. Overal wetteloosheid; wat de bijbel goddeloosheid noemt. De wetteloze zegt: daar is geen God. Overal toenemende onverschilligheid voor de absolute waarheid; alom geestelijke onzekerheid. Karakterloze uitspraken als: "Wij kunnen de waarheid niet formuleren", "er zijn geen absolute en onveranderlijke rechtsgronden", "er zijn toestanden in het leven, waarin men niet naar de voorschriften der religie kan leven." En de mensheid, als ze zulke taal hoort, applaudiseert.

Deze wetteloosheid brengt als logisch gevolg de smakeloosheid met zich. Smaakvol is alleen het wettelijke. Hoogste wetenschap is de navorsing van de wet in de schepping; hoogste kunst is het zichtbaar en hoorbaar maken van de eeuwige wetten van vorm, van kleur en geluid, en van hun zedelijke inhoud. Gelijk een wetteloze wetenschap geen wetenschap meer is, zo is wetteloze kunst lelijk en dwaas. Het is inderdaad geen woordenspel, maar het gevolg van een wezenlijke wet van oorzaak en gevolg, dat Nirwana en Nihilisme zo naar "niets" smaken, en dus totaal wansmakig zijn, het zij dan, dat de giftige haat aan het laatste een fatale bijmaak der hel heeft verleend.

Hoe wij bij dit alles elke dag meer in de leugen verstrikt raken, is gemakkelijk te zien. Geen psychologische leugen zó kras, geen vertreding van de wetten van het gezonde menserverstand, van de eeuwige en zedelijke ordinanties, die zelfs nog door wilde en diepgezonken volkeren worden erkend, zó honend, of ze oogsten nog bijval in moderne romans en op het toneel in onze wereldsteden, ze worden nog verdedigd door mannen, die wetenschappelijk willen zijn. Zelfs Voltaire en Rousseau, de apostelen der "verlichting" en der moderne humaniteit, zouden een psychologie à la Ibsen en een filosofie à la Nietzsche, door Dr. Riehl de "filosoof der cultuur" genoemd, met bijtende satire hebben gegeseld; want zij zagen tenminste nog helder en dachten nog logisch. En van de meeste toneelstukken zou Voltaire zeggen: "Tous les genres sont bons, excepté le genre ennuyeux." (Alle genres zijn goed, behalve het vervelende.)

Wie met de echte classici der mensheid, Homerus en Dante, Sophocles en Shakespeare, Milton, Goethe, Schiller, Klopstock, Byron, Uhland e. a. vertrouwd raakte, wie de grote historici en de grote denkers van alle tijden lief heeft, schaamt zich in een tijd te leven, die echtbreuktragedies en komedies met haar personeel van onware en vals voorgestelde zwakhoofden en zielskranke vrouwen bewondert, droevige individuen, die de lezer ten slotte met een zucht van verlichting naar 't pistool ziet grijpen of in 't water springen. Bovendien zijn ze ook nog zo leeg en vervelend. Bij zulke Scandinavische karakterstudies is het alsof men op een donkere zee bij koude mist vaart, en als er uiteindelijk een kust opdoemt is het een vlak eiland van enkel zand, waarop geen spiertje groeit. De moeheid en zwakheid, zo niet onpasselijkheid, die de lezer overvalt, getuigt genoegzaam tegen haar.

En ook naar het Noorse voorbeeld pogen ingebeelde en misvormde vrouwen, die niet het materiaal hebben een man gelukkig te maken, met tendentieuze leugen ons de echt voor te stellen als een gestadig juk van mannentirannie, waaronder de fijngevoelige zielen moeten zuchten. Zo bijvoorbeeld wanneer een bekende schrijfster ons verhaalt, hoe een algemeen bemind en hooggeplaatst man begraven wordt en zijne weduwe - och, die edele ziel! - zich nu haast, aan de wereld te gaan vertellen, hoe zij aan de zijde van de cynische tiran heeft geleefd. Hoe gemeen is reeds dat thema! En waar heeft ooit één man zo'n gedenkteken opgericht voor zijn nog zo boze vrouw? Zo is er een andere zeer bekende schrijfster, die er bijzonderen nadruk op legt, dat haar man, een prozaïsch schoolmeester, die voor zijn kinderen spaart en zijn vrouw geen genoeg wil doen, "gummiewas" draagt! Voor een fijngevoelige, edel denkende vrouw kan daar dus van aardse geluk geen sprake meer zijn. Maar wist zij dat niet vooruit? of heeft die gewetenloze mens haar misschien vóór het huwelijk met papieren boorden of wel met echt linnen bedrogen? Wanneer men die reine vrouwenzielen zo gadeslaat, dan lijden ze allen aan de in de tegenwoordige romans zo verheerlijkten "zielentrots", of in goed Nederlands: aan hoogmoedige zelfzucht en bekrompen verdooldheid in valse begrippen van zielenadel en karaktersterkte, van familie-eer en eigen waardigheid.

Intussen hebben wij mannen enig uitzicht dat we in de toekomst niet meer zullen lastig gevallen worden; want Ilse Frapan schrijft in "Sie": "Uit het levensplan der vrouw moet de man als gevoelsobject zoveel maar enigszins mogelijk is worden geschrapt en iets beters, iets hogers in zijn plaats worden gezet." Dat voorstel is niet kwaad, en ik voor mij zal zulke pogingen met welwillende belangstelling volgen. Dus, goede vrouwkens, nu maar vlijtig naar een plaatsvervanger gezocht, en laat ons dan maar aan onszelf over en doorleeft en schrijft spannende romans "zonder de man". Dat er echter tot nu toe nog geen lofwaardig surrogaat als gevoelsobject gevonden is, bewijzen de smakeloze "fads" (*rages, hypes*), die de geëmancipeerde Amerikaanse dame steeds weer uitvindt, om die in de plaats te stellen van de haar onverschillige, door "business" geheel in beslag genomen man; en ook bewijst het evenzo haar bekende koketterie op de stoomboot bij de Europa-tour.

Toch begint, God zij dank, een deel van het Duitse publiek de smakeloosheid in te zien van de toneelproducten van een Björnsen, Ibsen, Sudermann e. a., van die waterige, in de kelder geteelde groenten, die nooit een zonnestraal hebben gezien. Want alleen het logisch-ware is smaakvol; wat hebben de woorden schuld en boete voor zin bij mensen, die noch aan God, noch aan de onsterfelijkheid geloven? "Laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij", blijft de enig logische en verstandige filosofie van zulke mensen, wier idealen van deugd en vrijheid, mensenzelfde en karakterveredeling zich bij 't aanvatten in damp en nevel oplossen.

Iets meer smaak, namelijk een hautgoût (*hoge smaak*) als van bedorven wildbraad, heeft de naturalistische [Zola-literatuur](#). Haar principe "l'art pour l'art" heeft haar consequent tot de krankzinnige gevolgtrekking gebracht: "Het lelijke is even schoon als het schone." Een kunstenaar van deze richting schilderde dan ook con amore een huidzieke voor een tentoonstelling! Maar zulk een bespotting van het schone straft zichzelf. Het gemene en smerige, waarvan zij de apostelen willen zijn, overweldigt hen, en uit hun werken stijgt

telkens weer een waarschuwend en afschrikwekkend reuk als van een mesthoop op. Zo schrijft een criticus over de Louvre-tentoonstelling van 1896, "het ruikt er bepaald naar een slagerswinkel of naar een moordenaarskuil." Zo heeft de moderne romanschrijver de gewoonte aangenomen, ons zijn personen voor te stellen als onware figuren, die nog niet eens in 't kwade groot zijn, en van welke hij veronderstelt, dat kennismaking en omgang ons hoogst aangenaam zullen zijn. Met een brutale ongegeneerdheid stelt hij ons enige typen voor:

Mevr. N., een vulgaire en totaal onbeduidende meid en echtbreekster op de koop toe.

De heer von X., een gewone ploert en liederlijke boemelaar, zonder karakter of beginsel; treedt met veel bombarie op en heeft geld (Minnaar van Mevr. N.).

De heer N., een arme egoïst, een houten, met leer overtrokken, figuur; een hoofd van gummie; hart niet voorhanden; moet zijn een interessante psychologische studie; in werkelijkheid geheel onwaar en kolossaal vervelend!

Uiteindelijk nog enige moderne uitvaagsels! Zo de door drank en erfelijke belasting ontaarde kunstenaar, in en in liederlijk; doet nooit wat hij wil, en weet nooit wat hij zegt. In het tweede deel komt dit heer in een gesticht van zenuwzieken en schrijft vandaar ontoerekenbare brieven. Verder de geestelijke: óf de magere fanaticus, silhouette à la Marlitt; ziet star voor zich uit en knijpt de bloedeloze lippen muurvast samen, wanneer het woord "dansen" in zijn tegenwoordigheid gebruikt wordt; óf de moderne, corpulente en populaire prediker met hoogrode kleur en onderkin in een witte das, vol zalving en deugdzaamheid op de kansel; bij een goede tafel humaniseert hij zich spoedig en toont reeds bij het derde glas een verbazingwekkend begrip van allerlei menselijke zwakheden. Daarbij als tegenstelling en komische figuur een goedige burger en vader naar de ouden trant, zó eerlijk, dat hij in het leven onbruikbaar is, en zó bekrompen vroom, dat hij zondags geregeld met het kerkboek onder de arm naar het Godshuis gaat!

En na zulk een voorstelling nodigt de schrijver ons uit, naast zulke mensen plaats te nemen en met twee of drie delen van hun heldendaden hoofd en hart te verkwikken; en ten slotte denkt hij nog ons op 't diepste te roeren, wanneer een paar van die heren en dames door de gebruikelijke zelfmoord ons van hun gezelschap verlossen!

Helaas volgen ook schrijfsters dit voorbeeld. Eén is er bijvoorbeeld, die aan onze vrouwen en meisjes een roman aanbiedt, wiens slotzin door de prospectus aldus wordt aangegeven: "Gonda, die het, zonder de steun des harten, door de wakkere jonkman haar geboden, bij haar man niet meer uithouden kan, verdrinkt zich, met haar kinderen." (!)

Het is hoog tijd, dat onze Duitse mannen - van de vrouwen en meisjes verwachten wij het al lang te vergeefs - zulk nietswaardig gezelschap het huis uit sturen. "Guarda e passa!" roept Virgilius aan Dante toe, als zij bij die schimmen komen, die, voor eeuwig in de moerassige poel gedompeld, zo treurige hymnes snateren.

Dan waren toch de ouden in hun esthetica en ethiek heel wat consequenter; zo bijvoorbeeld de [Pythagoreeërs](#), die aan de wijze de plicht voorhielden, dat hij zich zelfs zou hoeden woorden uit te spreken, die vuilheid, krankheid, misdaad of goddeloosheid uitdrukten.

Wél ontbreekt het Godlof ook niet aan beteren kost voor het Duitse volk. Men behoeft slechts aan mannen als Caspari, O. Funcke, G. Weitbrecht, Frommel, een Dora Schlatter, Johanna Spyri en vele anderen te herinneren. Maar in het algemeen toont onze, aan overproductie lijdende, Christelijke lectuur een gezonde, krachtige smaak te missen. Een boek is een spijs, en de schrijver is de kok. Maar ook de beste kok moet vóór alles een gezonde groente en een sappig stuk vlees hebben. Voor een hazenpastei, zegt een Frans spreekwoord, heeft men een haas nodig. En juist daar zit dikwijls de knoop. Men heeft geen thema waarin een gezonde, pittige, ware, doorleefde, smakelijke gedachte schuilt; maar alleen, vooral bij vrouwen, het loffelijke voornemen, zijn medemens en de lieve jeugd op een goede manier zedenpreekjes voor te houden en hun te vertellen, op welke wijze men braaf en vroom wordt. Doch met dat alles heeft men de haas nog niet. Het is nog maar de saus. En dan nog, welk een waterige saus! Hoe zwak de karaktertekening! Veel te veel maakwerk en veel te weinig natuur, te veel tendens en te weinig daad, te veel vermaningen en te weinig stof; kortom, gelijk Hamlet zei, toen men hem vroeg wat hij gelezen had: "Woorden, woorden!" En dan daarbij dikwijls een verbazende onkunde in technische details, bijvoorbeeld van zeegezichten. Nauwelijks beter is de zo geliefde vrome Engelse literatuur met haar geestelijke hoflucht, haar opzettelijkheid en haar voorstellingen van onduitse, voor Duitse meisjes onbruikbare, toestanden en zeden.

Dat de kranten het tijdschrift, gelijk in Amerika, en het toneelstuk, gelijk in Frankrijk, het boek in Duitsland steeds meer verdringen is geen bewijs van solide smaak. Hoe briljant ook menig artikel, hoe geestig ook menig opstel; ze zijn te vlug geschreven en worden te vlug gelezen en ... vergeten. Die improvisaties beschouwen te veel alles van het standpunt van actualiteit, van het ogenblik, van nieuwhed en sensatie; ze prikkelen en winden op en geven de ziel weinig voedsel, en nog minder rust.

Terwijl vroeger het geestelijk leven van een volk meer of min langzaam zich kristalliseerde in de werken van enkele classici, zo leven wij nu in een tijd van literarische momentopname bij kunstlicht. Wat vanmorgen gebeurd is, willen we 's avonds al gefotografeerd, en pikant en sensationeel bijgewerkt, lezen, om daarmee, zij het ook slechts enkele minuten, de salonpraatjes te staken, dat vonkenspattend vuurwerk dat telkens gevaar loopt uit te gaan en leegheid en duisternis achter te laten. Dat zulk een haastige, bijna overijld fixeren van alles wat interessant en opvallend is, geen diepe opvatting en wezenlijke vorming brengen kan, is duidelijk. Anderzijds ontwikkelt dit vlugge schetsen naar de natuur in de kunstenaar een scherpe opmerkingsgave, leert hem, zij 't ook met overdreven licht- en schaduweffecten, zijn werk zo te maken, dat het indruk teweeg brengen moet; en voortdurend meer openbaart zich een veelvormigheid van stijl, zoals die in de klassieke tijden der literatuur nauwelijks mogelijk was. Dat daarbij de effectjagers onder de schrijvers dikwijls in een onsmakelijke stijl vervallen, was te verwachten. Zo heb ik hier een uitdrukking uit een moderne revue, die zich in haar program boudweg "een spiegelbeeld van het geestelijke leven in Duitsland" noemt, over

het optreden van Mevrouw Morgenstern in Berlijn: "De dwaasgeestige [erotomanie](#) van een, in de donkere raadselhoeken van vrouwengevoel woelende, reactionair-revolutionaire, literatuurmodiste, was bij haar in geen deel te vinden." Dat de schrijver elders beweert tot het Boeddhisme te behoren, past bijzonder bij deze naar Nirwana riekende stijl.

Wel zijn er op menig literair gebied nog krachten, die iets goeds presteren. Maar over 't algemeen, sinds langzamerhand de mannen verdwijnen, die, gelijk Niebuhr, Ranke, Monmsen, Sybel, Cartius, Menzel e. a. de kunst verstonden de grote feiten der historie ook machtig voor te stellen, of als een Carlyle, Tyndall, Helmholtz, Dubois-Reymond, het denkkapitaal der mensheid en de resultaten der wetenschap in pasmunt wisten uit te strooien, of als Fritz Reuter, Jeremias Gotthelf, Geibel, Freihgrath, Gerock, Freitag, Scheffel, het menselijke menselijk voelden en uitspraken, zijn wij arm en wachten. Laten we hopen dat spoedig weer Duitse mannen, trouw, waar, gezond, kernachtig en smakelijk schrijven en ons verlossen van de ban der Scandinavische dwalingen en naturalistisch-materialistische smakeloosheid.

Overal tegenwoordig dezelfde inconsequentie en kloof tussen idealiteit en realiteit, kunst en moraal. Men leest nog altijd met de nodige geestdrift de Faust en de Divina Comedia; maar wie wil nog in ernst geloven, dat er een persoonlijke duivel en een plaatselijke hel is. En de dame, die mejuffrouw haar dochter meeneemt naar een esthetische voorlezing over de Faust, zou er stichtelijk voor bedanken, wanneer die dochter het onderricht in praktijk bracht, en à la Gretchen aan een Faust gehoor verleende. Op een buffet een Venus te zetten of op een gazon een Galathea, geldt als esthetisch; maar van haar lichamelijke bekoorlijkheden in gezelschap te spreken; foei, hoe vreselijk! Wij geloven zelf niet aan onze kunst en zijn in alles halve mensen. Maar deze scheiding tussen kunst en natuur is illusoir; ten slotte oefenen ze toch dezelfde invloed uit. Nog nooit heeft het beeld van een zinnelijke, halfnaakte vrouw werkelijk esthetisch, zedelijk, verheffend, veredelend en verbeterend gewerkt. En daarom, weg met deze kunst!

Maar, zegt misschien een lezer, het hoort toch tot de algemene vorming, dat men van alles minstens iets heeft gezien en gelezen! Nu, voor sommige mannen kan het ter orientëring dienen, eens kennis te maken met "Sodoms verwoesting", "de Wevers", "Rosmersholm", "het geluk in een hoekje" of "de gezonken klok"; maar in hoeverre deze stukken mee moeten helpen tot een solide en gezonde vorming van ons goede publiek en vooral van onze vrouwen, kan ik met de beste wil niet inzien. En indien niet, zo late men toch liever een spijsje, die geen kracht geeft, en dus niet voedt, eenvoudig staan. Is dat goede hygiëne en gezond dieet, wanneer men van elke vrucht en plant, dus ook van zulken, waarvan u door zekere bewijzen is aangetoond, dat ze schadelijk zijn, proeven en eten wilt? Het is mij, alsof ik iemand een giftige paddestoel zie eten, met een fijn sausje toeberaid. Ge vergiftigt u! "Och ja, ik weet wel, dat ze juist niet gezond zijn, ze bekomen mij ook niet goed; maar het smaakt toch pikant en wordt in de hoogste kringen een delicatessen genoemd (bij de Toengoesen ja, die ze in tabaksap eten); en dan de prachtige kleur, zuiver vermiljoen (*rood-oranjeachtig pigment*); dat is toch op zichzelf reeds een

esthetisch genot!" Voor zulke zelfvergiftiging is er geen verontschuldiging; en zowel geestelijk als lichamelijk moet de mens niets eten, wat hem schaadt. Hoogmoedige bijbelkritiek of materialistische wetenschap, onzedelijke romans en gefantaseerde "onthullingen" en "mémoires", verdachte toneelstukken, psychopathische studies over krankzinnigen, schaden de ziel, verzwakken het karakter en verstompen de mens.

Anderen geloven in het "licht van Azië", of in een opgewarmd Boeddhisme naar de Catechismus van Subhèdra Bikshu, in die theosofie zonder God, die wereldbeschouwing zonder centrum en in haar Nirwana als zijn, zonder bestaan, troost en ware wijsheid te vinden; en toch hebben ze een bijbel, die een oneindig veel hogere, diepere, heuglijkere en daarom ook meer smaakvolle [theosofie](#) bevat! Nog anderen zitten rondom de tafel, en willen uitspraken horen van doden over de levenden, plagen zich en matten zich af, totdat óf hun eigen geest, óf arme, verlaten, onwetende, in de sheool rondfladderende, van het rijk des lichts buitengeslotene schaduwen, hun enige onsamenhangende zinnen dicteren, waarin dikwijls nauwelijks enig verstand en zeker nooit wijsheid is! "Zal niet een volk zijn God vragen? Zal men voor de levenden de doden vragen?" (Jesaja 8 : 19)

Al deze smakeloze psychopathische nulligheden maken op de Christen, die in het licht van zijn God wandelt, de indruk van mensen, die, terwijl de helle middagzon het brede, schone landschap verlicht en verwarmt, huiverend in een kelder bij talklicht zitten, angstig elkaar aanzien en fluisterend met elkaar beraden, hoe het toch komt, dat zij en de ruimte om hen heen er zo bleek en faal en grauw uitzien.

Ook de spijzen, die de wetenschap, de godin der 19-de eeuw, de mens biedt, beginnen bij veel van haar vereerders de smakelijkheid te verliezen. Want deze eeuw heeft niet gedaan, wat ze beloofd heeft. Met welk een zelf bewustzijn verkondigen ons voor enkele jaren Spiller, Vogt en Moleschot, Büchner, Häckel en Huxley, dat de wetenschap uiteindelijk licht in de chaos heeft gebracht; dat men nu uiteindelijk er achter is, wat stof is, en wat kracht: Stof en kracht verklaren alles, ook zichzelf, riepen ze overluud; God en geest zijn overbodige, en dus schadelijke hypothesen! En nu? Ontnuchterd zien haar jongeren elkaar aan en belijden op gedempte toon, dat stof en kracht zo goed als niets verklaren; men komt er niet mee tot het wezen der dingen, en zelfs de reeds als oud wijzer weggegooide levenskracht halen zij ter verklaring van de organismen als nieuw-vitalisme weer te voorschijn. Niet slechts is dus het veel bestreden "ignoramus et ignorabimus" (wij weten niet en zullen niet weten) van Dubois-Reymond niet weerlegd, maar het blijkt telkens meer onweerlegbaar te zijn. Zo zegt J. Payot (de la Croyance, Parijs, 1896): "Mijn wetenschap weerhoudt niet te belijden, dat mijn onkunde aangaande de realiteit der dingen een absolute is." En zo ook schrijft B. Hidd (Social Evolution): "De wetenschap heeft geen antwoord op de problemen van onze tijd." En met recht spreekt Ferd. Brunetière, lid der Academie, van het "herhaalde bankroet der wetenschap."

Ook het Darwinisme, met zoveel jubel begroet en ten en waarvan zovelen hoopten en nog enkelen geloven, dat het de enige ware oplossing geeft van het probleem der schepping, laat zijn aanhangers in de steek. Te scherp treedt de tegenstrijdigheid aan het licht tussen deze zo wankelende theorieën en de onverbiddelijke feiten, en zelfs mannen, voor wie het Darwinisme toch zeker sympathiek noest zijn, zoals Vogt, Virchow, Dubois-Reymond,

Huxley, Wallace, Dr. K. Müller e. a. geven toe, dat geologie, palaeontologie en zoölogie de evolutie-theorie weerspreken. En anderen denken met schrik aan een ommekeer in de evolutie, die de laatste mensen als armzalige Eskimo's laat uitsterven.

Maar het aller-onsmakelijkst is de wetenschap (?), die zich aanmatigt, aan het Woord Gods te mogen tornen en meesteren. Men weet werkelijk niet, wat laffer en geestelozer is, haar zogenaamde bewijzen voor de fabricage der Bijbelboeken in latere tijd, haar verdachtmakingen van de geweldigste geesten, die geleefd hebben, of haar kinderachtige pogingen de wonderen te verklaren. Zo bijvoorbeeld dat het manna in de woestijn niet anders geweest zou zijn, dan het medisch gebruikelijke product der bekende mannastruik. Nu bedraagt de gehele productie op het Sinaïtisch schiereiland niet meer dan 4.000 pond jaarlijks, en in de dagen der Israëlieten zeker nog minder. Dus alléén voor de kinderen van het volk Israëls zou dat nog niet voor één maaltijd voldoende zijn. Men zou dus even zo goed kunnen beweren, dat de bewoners van Berlijn of Leipzig zich veertig jaren lang, zomer en winter, met de bramen hadden gevoed, die in de stadsparken groeien. En toch wordt zo iets telkens weer in lexicons en encyclopedieën gedrukt, gelezen en door oppervlakkige en onwetende mensen geloofd. Het allermooist is de hypothese van een criticus, dat Mozes in de woestijn voor een vuurrood bloeiende struik (*pyrus japonica*) heeft gestaan en in het gonzen der bijen de stem Jehovah's heeft menen te horen! Arme Mozes, en arme criticus!

Maar een ernstige kritiek houdt zich niet meer met zulke kleinigheden op, maar decreteert eenvoudig: wonderen en profetieën zijn er niet, omdat ... ze onmogelijk zijn; een Abraham en een Mozes zijn er nooit geweest, omdat die ons niet passen; ja, de meest geavanceerde wetenschap zegt: er heeft nooit een David, noch een volk Israël bestaan en nog minder een Jesaja, een Daniël; want het Oude Testament is de fabricage van enige Joden in de tijd van Ezra. En mensen, die zulk wetenschappelijk bocht opdissen en geloven, noemen zich toch nog Christenen! Er zijn nu eenmaal mensen, voor wie de leugen, hoe ook voorbereid, beter smaakt dan de waarheid.

Inderdaad, niet slechts de grootste zonde, maar ook de grootste smakeloosheid der 19-de eeuw is het, dat ze Gods woord zo gering acht, ja, het bezoedelt met domgeestige spot! Hoe verblind en waarlijk smakeloos moet een mens zijn, die niets goeds, schoons en waars vindt in een boek, dat 3.500 jaren lang de toevlucht en troost der mensheid was, dat miljoenen leerde geduldig te leven en zalig te sterven en duizenden met zulk een heldenmoed bezielde, dat ze blijmoedig goed, eer, kind en vrouw en ook het leven voor zijn waarheid prijsgaven.

Geen wonder, dat anarchisme der ziel, nihilisme van geest, het enige bezit is van zovele "beschaafden" onzer dagen. Niet *wij* zeggen het, maar *zij* zelf roepen het luid voor 't oor der wereld uit, dat ze van al de verlichting en vooruitgang, wetenschap en vrije onderzoeking, niets meer weten, niets meer geloven, niets meer hopen en niets meer liefhebben. - Rondom nacht en nevel, en in het eigen hoofd leegte en twijfel! - Maar hen allen omsnoert een gemeenschappelijke band, of, beter gezegd, allen hebben gemeen een diep in de ziel gapende wonde. *Zij allen hebben God verloren*. Zij hebben Hem uit hun gedachtenwereld uitgefilosofeerd, [geëxegetiseerd](#) en gepoëtiseerd en zoeken nu, de een

boven en de ander onder de aarde, de een in de natuur, de ander in de kunst of in de nevel van zijn eigen systemen en theorieën, iets, waarvoor ze zich aanbidde kunnen neerwerpen. En ze vinden geen rust voor hunne ziel. "Wij hopen", schrijft A. Titius ("De Waarheid", Nr. 75, 1846) van de voleindiging der wetenschap en kunst, dat ze ons tot vrijgeborene mensen zal maken,." Gij armen! *Lasciate ogni speranza!* (*Laat alle hoop varen!*) Want immers uw wetenschap en kunst kan u alleen van - het zichtbare en eindige iets zeggen. En ook daar roept de schuld, de vreeslijke; die geen wetenschap en geen kunst uitdelgt!

De Christen, die naar de volkomenheid staat, moet ook in alle dingen, in het lichamelijke, ziellijke en geestelijke een goede smaak hebben.

De bekering, die mysterieuze ommekeer op de levenslinie, die van God af naar de buitenste duisternis voert, naar God terug, de zon van het heelal, is ook, hoe zou het anders kunnen, een verandering in de smaak des mensen, ja, die verandering is zelfs het enig zekere uiterlijke teken der bekering. Wanneer iemand iets smaakt, dat hem vroeger walgelijk was, en hij zich afwendt van hetgeen hem vroeger beviel; wanneer hij liefheeft, wat hij eerst haatte, en haat wat hij eerst liefhad, dan heeft hij zich van de duivel tot God bekeerd. Wanneer ogenlust, vleselijke lust en hoogmoed, goud, bezit, genot en eer voor zijn oog verbleken en ten slotte als vuilnis voor hem neerliggen; wanneer hij - hoogste dwaasheid of hoogste wijsheid! - niet meer de vreugde, maar de smart, het leed, de zelfopofferingen, de vernedering liefheeft en met een heldere, van geluk stralende blik, de grote, koude, vreselijke vernietiging, de dood, in het aangezicht kan staren, is hij een Christen en heeft een christelijken smaak. En die smaak doodt hem niet, maar ontwikkelt juist de natuurlijke, gezonden, goede smaak in hen.

Gelijk echter met alle goede neiging het geval is, zo moet ook de, door het Christendom tot volle bloei opwassende, aanleg tot goede smaak door ernstige arbeid en voortdurende oefening ontwikkeld en gevormd worden. Daartoe behoort in de eerste plaats, dat de mens zichzelf onderzoekt, welk een smaak hij heeft. - Waarvan houd ik, en waarvan houd ik niet? - Wat smaakt mij wél en wat niet? Wat laat mij koud, onverschillig en onaandoenlijk, en wat verheugt, sterkt en ontvlamt me? Wat is het dagelijks brood mijner ziel? welke is haar lievelingsspijze? - dat zijn vragen, die voor ieder denkend mens van het grootste gewicht moeten zijn. En dat niet in algemene, onbepaalde en losse omtrekken, zoals menigeen alleen maar van zichzelf weet te zeggen, dat hij graag een mooi huis ziet en van een fijne maaltijd houdt; maar hier brengt alleen een scherpe, tot in alle bijzonderheden tredende, analyse en ontleding uwer ziel, u klaarheid en zegen.

Stel u eens voor, dat u de volle vrijheid en alle nodige hulpmiddelen werden gegeven, u op dit wijde wereldronde, 't zij alleen of met anderen, op welk plekje ge zelf verkiest, neer te zetten. Welk land en welk volk zoudt ge kiezen en waarom? En in dat bepaalde land, welke plaats zoudt ge kiezen, en hoe gelegen, aan de zee of op een eiland, op een berg of in de vlakke, bij een rivier of in een bos? Houdt ge meer van een graniet- of van een kalkgrond? Wilt ge het weelderig hebben of vruchtbaar, effen of hellend, naar het Oosten

of Westen liggend? en waarom? En hoeveel wilt ge van alles hebben? Zijt gij de man, die het liefst duizenden morgen ongecultiveerde grond direct uit de hand des Scheppers ontvangen en die bearbeiten en omzetten wilt? Of zit ge liever op een enger terrein, op een feeds bewerkte bodem, in een net ingericht huis, of in een stijf huis in de stad met talloze verdiepingen, elektrische verlichting en badkamer?

Beschrijf mij uw tuinhek: natuurhout, gietijzer of stekeldraad? Zeg mij, of ge uw huis uit bakstenen, rood of geel, of uit steenblokken, of met houten wanden bouwen wilt, en het dak met leien, pannen, - geëmailleerd? - of met zink wilt laten dekken. Hoe groot moet uw kachel zijn en uw schrijftafel? Zeg mij welke bloemen of slingerplanten, vracht- of bosbomen, of gij de eik of de linde het liefst hebt en welke wapens: dolk, revolver of buks, of strijdbijl en zwaard? Zeg mij, hoe ge spreekt en schrijft, en slaapt en ziek zijt en rust en lacht en weent. Enzovoorts. En zeg mij ook wat voor geestelijk brood gij begeert; welke muziek u bekoort, welke schilder gij begrijpt, welke boeken ge telkens weer leest en welke tot uw ware vorming bijdragen. Kortom, maak eens een fijn gedetailleerde inventaris op van het bezit uwer ziel; want, 't geen ge liefhebt, bezit ge ook in zekere zin; dan zult ge daarin, als in een spiegel, uw eigen ik kunnen zien. En dan zult ge ook bemerken, dat uw smaak op die verschillende terreinen uit één wortel opkomt, dat al uw neigingen te zamen van één, uw liefde uitmaken, dat ze allen één weg wijzen, dat al uw verlangen één doel heeft: datgene, dat ge hierna eenmaal denkt te bereiken; want óf het eeuwige leven, óf de eeuwige dood is de eeuwige ontknoping van uw aards bestaan en zijn smaak.

Hebt ge schriftelijk, voor jaren reeds, uw smaak op elk gebied gefixeerd, dan kunt ge, dikwijls niet zonder verbazen, zien hoe uw ik zich in de loop der jaren veranderd en, naar we hopen, verdiept en verbeterd heeft; hoe het krachtiger of weker, vriendelijker of norser, minnender of zelfzuchtiger, reëler of idealer, meer werelds of meer goddelijk geworden is.

Voor die zelfkennis is verstand nodig en inzicht in de zin en betekenis der dingen, waarvan ge al of niet houdt; met andere woorden, symboliek is van een goede en zuivere smaak onafscheidelijk. Symboliek moet elk Christen studeren, want zij is de leer van de smaak der dingen, van hun reuk en "roeach", en de verhouding hunner vormen tot hun innerlijk wezen. Ze is ook, gelijk Carlyle het uitdrukt, een horen van de melodieën der dingen, want elk wezen heeft zijn stem en zingt zijn lied zonder woorden; en omdat God het is, die Zijn schepping en schepselen, hun bepaald gezicht, hun stem, hun bepaalde smaak en reuk heeft gegeven, zo is de studie, en het onderzoek naar datgene, wat ze geuren, zeggen en zingen, een zeer goddelijke studie en in de hemel zal ze zeker ijverig en grondig beoefend worden.

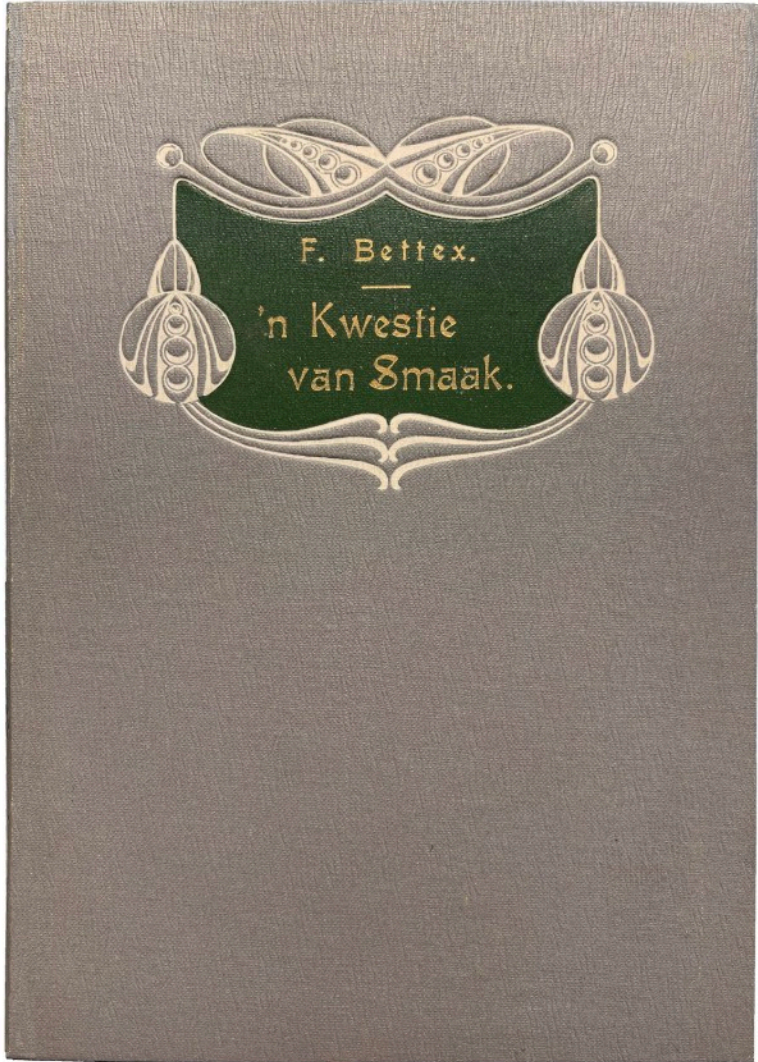
Deze, van Godswege de schepselen ingeplante, eeuwige betekenis, dit bijzondere en individuele idee, dat aan elk ten grondslag ligt, is datgene wat hun levenskracht verleent; iets dat totaal betekenisloos is bestaat er niet, en kan ook niet bestaan en leven, evenmin als een kunstmatige, nog zo goed nagemaakte bloem, en porseleinen hond of een plant van zinkblad geïmiteerd. Die bepaalde betekenis is het geheim, het mysterie der natuur, der schepping, is ook haar aantrekkingskracht, is het, wat haar bekoorlijkheid en smaak geeft, ze smakelijk, dus voedzaam maakt voor onze geest. Want wij voelen het allen; deze

natuur, de boom, de berg, de zee, het wormpje, de bloem, de trouwe hond en de geduldige os, ze hebben ons wat te vertellen, wat ze zijn, waartoe ze er zijn, vanwaar ze komen en waarheen ze gaan; ze willen ons hun leed en verlangen meedelen, gelijk geschreven staat: "Het ganse schepsel zucht en is in barensnood tot nu toe." En dat we ze niet verstaan, dat kwelt ons. Maar ook hier geldt het grote woord van Jakob Böhme: "Al het begeren heeft aantrekkingskracht." Hem, die onophoudelijk, met een sterk en ernstig willen zich inspant, deze betekening en taal en melodie der dingen te verstaan, gaat toch langzamerhand een morgenrood op van het eeuwige licht, waarin eens alles klaar en doorzichtig verschijnen en de kern, het hart en het centrum aller dingen, waaruit de bronnen des levens vloeien, zichtbaar worden zal. Hij zal telkens meer zien, hoe alles zich laat terugleiden op weinige, maar buitengewoon diepe en rijke goddelijke gedachten, die God vooral in het getal, de eenheid en de veelheid gelegd heeft; hoe ze zich alsdan in punt en rechte lijn uitdrukken; verder in de opgaande en afgaande verticale, in de, alle bezit en het aardse bestaan uitdrukkende, horizontale, in de steeds zoekende schuine lijn, in de uit twee krachten, der ik-heid en der Godheid, resulterende kromme lijn, enzovoorts. Dan worden hem helder de grote beginselen van de symboliek der kleuren, der vocalen (*klinkers*) en der consonanten (*medeklinkers*), van het handschrift en de architectuur. Daaruit wordt hem ook het principe van plant en dier en mens openbaar, van 's mensen aangezicht en zijne kunst. En de grote openbaring en samenvatting al dezer symbolieken vindt hij in de alwetende taal en in haar bloesem, de poëzie, de mensheid, te allen tijde en te allen plaatse, in het visioen en de profetische droom, en uiteindelijk het aller-schoonst in de bijbel, dit meest symbolische en daarom meest betekenisrijke van alle boeken.

Heeft de Christen zijn smaak en de betekenis daarvan leren kennen, dan moet hij voor die smaak ook helder en beslist uitkomen en de moed hebben, dezen goede, op eeuwige wetten gegronde, en eigen, in zijn bepaalde, hem van God gegeven individualiteit gewortelde smaak ook te plegen en openlijk te verkondigen. Ook dat behoort tot Jezus' gebod: Wees het zout der aarde. Hoe onzelfstandig onze smakeloze, onware tijd is, kan men op kunsttentoonstellingen zien. Daar staan de "beschaafden" bij dozijnen te kijken en wagen het niet een eigen smaak te hebben, en iets schoon of lelijk te vinden, maar wachten deemoedig en angstig, tot een vakman hun verklaart waarom ze het mooi moeten vinden! In Athene zat het volk, zaten de werklui en de matrozen en de groentevrouw te oordelen over de meesterwerken van een Phidias en Praxiteles, de blijspelen van een Aristophanes en de redevoeringen van een Demosthenes; en, omdat dit volk de moed had een eigen smaak te hebben, is het 't kunstvolk bij uitnemendheid geworden.

In de hemel is de goede smaak thuis; want daar is alles goed, schoon en waar, en de lichamelijke, ziellijke en geestelijke smaak vloeien in één grote harmonie samen. Hoe veel of hoe weinig, en wat voor delen van die eeuwige en zalige harmonie, ieder zalige in zich opneemt, dat hangt van zijn smaak, of, anders gezegd, van zijn vatbaarheid voor genot, af; waarom men wel mag beweren, dat, daar God geen twee mensen volkomen gelijk schiep, zo ook geen twee mensen ooit een volkomen gelijke hemel zullen hebben. Daarom behoort ook de vorming, gedurende het aardse leven, van een goede, schone en ware smaak, of, wat hetzelfde is, de vorming van onze vatbaarheid tot het opnemen van het schone, goede en ware, tot de taak van de Christen, tot het wassen (*opgroeien*) en toenemen van de inwendige mens.

Laat ons God bidden, dat Hij ons helpe, reeds hier beneden zulk een goede smaak te ontwikkelen, opdat het ons in de hemel goed smaken mag!

BIJLAGE ZONDERLINGE SMAKEN

Uit "De Huisvriend" - Jaargang 1897-1898

Dit is geen onderdeel van het originele boek van F. Bettex, maar een aanhaling uit een blad uit dezelfde tijd. Het geeft enigszins een beeld van de diversiteit in eetgewoonten in de wereld. We kunnen uit deze bijzondere opsomming van "zonderlinge smaken" - en vaak hun dito bereidingswijzen - in ieder geval opmaken:

"Over de smaak valt niet te twisten, en een ieder ete wat hem goed smaakt."

Redactie - 2023

Zonderlinge smaken

De vraag: wat koken wij morgen, hoe brengen wij afwisseling in ons menu? levert een voortdurende zorg op voor goede huisvrouwen. Zij vraagt om raad bij vriendinnen en kennissen, maar wordt er niet veel wijzer door. Wat die lusten, daar is zij niet fel op, en overigens hebben die zowat dezelfde pot.

Waarom gaat zij dan niet wat verder, onderzoekt eens wat voor smakelijke gerechten andere volken hebben? Overall zijn er lekkerbekken en pottenkijkers, hoewel er volken bestaan waar van pottenkijkerij geen sprake is, omdat zij doodeenvoudig er geen potten en pannen op nahouden. Daar is ook geen vrees, dat de keukenmeid een mooie dekschaal of soepterrine breekt, want er zijn noch keukensmeiden noch serviezen; toch zijn ze daar zeer bedreven in het koken, al gebruiken zij voor fornuis niets dan hete as of het braadspit en voor servies groene bamboezen bladeren, voor lepel en vork dertien vingers.

Laten wij eerst beginnen met de Papoea's. Mevrouw is een uitstekende keukenfee, zij kent de kunst van meesterlijke gerechten te maken door en door; een Nieuw-Guineesch menu lijdt niet aan eentonigheid. Daar er geen grote zoogdieren op haar eiland zijn, stelt zij zich tevreden met kleine, en geen dier is zo klein, dat het niet in aanmerking komt. Daar zijn eerst de rupsen van zeker soort kevers, die zich in de warme, vochtige aarde begraven en kort voordat zij zich ontpoppen zo groot en dik zijn als een duim. Bij massa's graaft men ze uit, en roostert ze onder de gloeiende as. Zij springen dan open, smoren in hun eigen vet en zien er dan zo smakelijk uit als kettingsaucijsjes. Zij worden op groene bladeren voorgediend met gekookte rijst en het zaad der lotusbloemen.

De grote poppen van een soort van vlinders worden door de krachtige vingers onzer chocoladekleurige zusters in 30-50 centimeter lange darmen gestopt, met palmvezels toegebonden, in de rook opgehangen. Daardoor kunnen deze vlinderrookworsten lang

bewaard blijven. Verbeeld u, wat een aangename afwisseling voor een twaalfuurtje, mevrouw! een boterham met vlinderworsten. Dat was toch eens iets anders!

Kleine, niet giftige slangen, waarvan er een menigte in de tropische landen leven, vervangen uitstekend onze palingen. Zij worden ook in hun eigen vet geroosterd en vormen met gebakken bananen of palmkool een even voedzaam als smakelijk gerecht, dat in lekkerheid slechts overtroffen wordt door jonge krokodillen. Deze genieten het voorrecht vóór het braden gedood te worden, want zelfs zo'n krokodillenbaby heeft een zeer achtenswaardig bekje en het is dus raadzaam hem eerst onschadelijk te maken.

Schildpadsoep, bij ons een uiterst zeldzame en kostbare schotel, zou bij de bewoners van de Salomon-eilanden bijna dagelijks op het menu komen, als zij niet bij gebrek aan soepketels van de soep moesten afzien. Zij braden de schildpad liever op hun manier, d.w.z. men legt de schildpadden, grote en kleine, op de rug, bestrijkt ze met olie en steekt ze aan. Of de dieren eerst gedood worden, meldt de geschiedenis niet. Waarom zouden zij het ook doen, de beesten lopen immers niet weg. Zeer gezocht zijn ook de schildpadeieren, die geen harde schaal hebben en onder de hete as worden gebakken.

Evenals voor de belegerden in Parijs, geldt de rat bij de Nieuw-Guinese mensen voor een heerlijk hapje. Zo verhaalt een reiziger, dat voor een op een stoomboot gevangen rat de inboorlingen zes kokosnoten betalen. Ook de wallaby, een soort buidelrat, en de cuscus, een kleine veldrat, gelden als zeer fijn wildbraad, waarop de mannen, met pijl en boog gewapend, vol ijver jagen. De toebereiding dezer dieren is wat omslachtiger. Zij worden gevild, van binnen uitgehaald en in halve kokosshalen met palmolie en kruiden gestoofd en warm in deze schalen opgediend.

De rijk voorziene vogelwereld levert duiven, zwarte eenden en zeezwaluwen. Deze dieren worden óf met veren en al in warme as gelegd, of geplukt, gedood - de volgorde is niet omgekeerd - en dan in kokosshalen gebraden.

Als tamme huisdieren, die men als slachtvee mest, houdt men zwijnen en honden. Het zwijn is de grootste lieveling. Jonge Papoea-meisjes verkwisten haar liefde niet aan een poesje of hondje, maar dragen haar speenvarkentjes liefdevol in de armen. De jonge honden worden vetgemest, en als zij vet genoeg zijn, aan het spit of in de kokospan gebakken.

Bijzondere fijnproevers zijn de Papoea's met betrekking tot een voor ons Europeanen onbereikbare specialiteit, namelijk het mensenvlees. Zij verklaren eenstemmig, dat het vlees der kleurlingen zachter en zoeter is dan dat der blanken; dit smaakt al te zout. In hoeverre zij gelijk hebben; wie wil het onderzoeken?

De Australische negers zijn eveneens lekkerbekken; ook zij eten bij hopen de grote, in de as geroosterde rupsen van een kever en ook de kever zelf, die door het roosteren de harde vleugels en schilden evenals de poten verliest. Een Duits reiziger verzekert uitdrukkelijk, dat zulke gerechten uitgezochte delicatessen zijn.

In Australië vormen de vlinderrupsen gedurende enige maanden bijna het uitsluitende voedsel van de bevolking. De inboorlingen trekken dan in het gebergte om zich van deze schadelijke dieren, die van wortels, gras en planten leven, meester te maken. Zo vervullen deze rupsen een dubbele rol; zij voeden de mensen en zij worden tegelijkertijd verdelgd.

Dat bij ons te lande reeds menige brave kater na zijn dood in de keuken door een vindingrijke waard veranderd is in een haas, is algemeen bekend; menige hazenliefhebber is daardoor van zijn lievelingsgerecht afgeschrikt. Maar een Chinees watertandt alleen reeds bij het horen noemen van een kat. Gebraden katten en rijst, ziedaar de Chinese hemel. Over het algemeen zijn de langstaarten geen fijnproevers, en hun zonderlinge gerechten danken hun ontstaan meer aan de honger dan aan lekkerbekkerij.

Enigszins zonderling schijnt de voorliefde der Japannezen tot inktvissen; hun eieren worden gerookt en moeten dan een echt lekker hapje zijn. Ook het vlees van de Zuidzeewalvis verheugt zich bij de Japannezen in hoge gunst. Het spek wordt gezouten en in dunne schijven gesneden en moet een smaak hebben als van jonge olijven. Ook moerasmosselen en oesters zijn zeer geliefd bij de Japannezen; zij worden zowel gekookt als vers gegeten.

De Siamezen bezitten een zeer ontwikkelde smaak en hebben een menigte recepten voor allerlei zonderlinge lekkernijen. Het vlees van jonge krokodillen kunnen zij met veel kruiden tot een fijne schotel bereiden. Het aantal hunner visgerechten en zoete spijzen is legio. Op de markt in Bangkok vindt men ook alle mogelijke delicatessen. De eersten rang hieronder nemen de salangannesten in; zwaluwnesten, zoals de Javanen die op de Zuidkust van hun eiland met levensgevaar verzamelen. De nauwelijks voltooide verse nesten zijn voor Siamese en zelfs voor Europese gastronomien het non plus ultra van alle spijzen. Oudere nesten hebben minder waarde en moeten acht dagen in het water weken.

Op de markten der bergstreken van Assam zijn gemeste jonge honden een voornaam handelsartikel. Deze worden zolang met eten volgestopt totdat zij bijna in hun eigen vet stikken en nauwelijks in staat zijn zich te bewegen. Men brengt ze op de markt, gewikkeld in een groot palmbblad, zodat slechts kop, staart en poten te voorschijn komen. De steel van het blad dient als handvat voor het levende pakket. Het gemeste dier wordt op een bamboestok gebonden, dat als braadspit dient, en boven een haardvuur met huid en haar in eigen vet levend gebraden.

Behalve aan mensenvlees geven de Bataks op Sumatra de voorkeur aan buffelvlees, dat zij aan het spit braden of in de ketel koken. Hun vlees is voor Europese verhemelten te taai en te draderig. Nog minder smaak vinden zij in de drank, die de Bataks bereiden uit de in de maag van de buffel bewaarde, nog onverteerde restjes voedsel.

In Suriname worden rupsen en kevers in grote menigte gekweekt. Men bakt ze in gloeiend vet goudbruin, bestrooit ze met peper en zout en zij smaken zelfs Europeanen goed.

De Indianen van Zuid-Amerika hebben als lievelingsspijze het vlees van een soort hagedis, en verzekeren dat zij even zacht en smakelijk is als kippenvlees, en de

inboorlingen van Mexico bereiden uit meel en de kleine, witte, peervormige eieren der ... waterluis een omelet. Smakelijk eten!

In de Sahara wordt een zwerm sprinkhanen met evenveel vreugde begroet als de eerste aanvoer van haringen uit de Noordzee.

Nog belangrijker dan deze dieren en een zegen voor de woestijn zijn de witte mieren. Enige handenvol van deze dieren stillen snel de ergste honger en verminderen, door hun rijk vetgehalte, beter dan water de meest brandende dorst.

Bosjesmannen uit Zuid-Afrika breken de mierenhopen op, verzamelen de larven en eten ze in grote menigte, waardoor zij zeer zwaar worden. Als bijzondere lekkernij gelden truffels en de ingewanden van het geschoten wild, evenals de geroosterde huid en de tot meel gemalen beenderen.

Voor de Kicko van Centraal-Afrika is een ragout van rund-, honden- en mensenvlees een bijzonder feestmaal; zij houden van haut-goût (*hoge smaak*) en verteren zelfs lijken.

Bij de Vuurlanders is zeehondenvlees een steeds welkom gebrad. Eenvoudig genoeg is zijne bereiding aan het spit.

Maar ook in Europa worden dingen gegeten, die bij Japannezen, Afrikanen, Siamezen en Indianen grote verwondering zouden baren: oningemaakte komkommers, kaviaar en zuurkool zouden hun het hoofd doen schudden en vrome Boeddhisten leden liever de grootsten honger dan verse melk te drinken of levende oesters te eten.

De in Frankrijk zo zeer geliefkoosde kikkerpoten, salades van slakken en kreeften-mayonaises zijn nauw verwant aan gebraden rupsen, gebakken hagedissen, gesmoorde slangen en keversalades, maar zij onderscheiden zich alleen door grotere verfijning van toebereiding.

Over de smaak valt niet te twisten, en een ieder ete wat hem goed smaakt.

Terug naar Hoofdstuk 2